

# CONTRIBUȚII LA CUNOAȘTEREA SFÎRȘITULUI EPOCII BRONZULUI DIN NORD-VESTUL ROMÂNIEI

de IOAN NĒMETI

În epoca bronzului clasic, nord-vestul României a fost populat, în bună parte, de purtătorii culturii Otomani<sup>1</sup>. Într-un studiu publicat în deceniul trecut am adunat descoperirile de la sfîrșitul epocii bronzului din zona Careiului, care au o serie de note distincte față de faza clasică a culturii Otomani<sup>2</sup>.

Descoperiri și mai recente din valea Crasnei, a Barcăului și a Crișului Repede par a dovedi că, la sfîrșitul epocii bronzului, s-au format mai multe grupe culturale, parțial contemporane sau în succesiune cronologică. În cele de mai jos, prezentăm aceste descoperiri, în special pe cele de la Bervenii-Ritul Caprei, Carei-Ferma I.A.S. (Spitz) și Căpleni-Malul Crasnei.

## A. BREVENII- RITUL CAPREI

În apropierea grajdurilor C.A.P., la locul numit „Ritul Caprei”, a fost deschisă o cărămidărie care a deranjat mai multe complexe arheologice aparținînd eneoliticului (cultura Tisa III), sfîrșitului epocii bronzului, Latênului și epocii feudalismului timpuriu<sup>3</sup>.

Așezarea din epoca bronzului se întinde pe mai multe hectare de pe malul fostei mlaștini Ecedea, pe un meandru al albiei vechi a Crasnei. Sub solul arabil cu resturi feudal timpurii și Latène se observă un strat din epoca tîrzie a bronzului, mai puțin deranjat, cu resturi de locuire, gropi menajere umplute cu fragmente ceramice (uneori vitrificate), chirpic, oase de animale, cenușă și cărbuni. Materialele arheologice provin din stratul de cultură, din gropile menajere, sau au fost recuperate de la lucrătorii cărămidăriei.

Pe latura nordică a cărămidăriei, stratul de cultură cu materiale din epoca bronzului tîrziu este situat între 0,35 și 0,65 m, iar pe latura sudică între 0,30 și 0,50 m și conține multe fragmente ceramice, unele incizate în maniera culturii Suciului de Sus — faza evoluată. Între 0,65 — 0,90 m (respectiv 0,50 — 0,70 m) apare stratul vegetal antic cu urme slabe eneolitice, după care urmează lutul galben. Distanța între cele două laturi ale cărămidăriei este de cca 150 m. Depunerile din epoca bronzului tîrziu sînt mai slabe în zonele mai joase, apropiate de albia veche a Crasnei și mai consistente în partea mai înaltă a malului.

<sup>1</sup> I. Ordentlich, *Marmația*, 2, Baia Mare, 1971, p. 19—34; T. Bader, *Epoca bronzului în nord-vestul Transilvaniei, Cultura pretracică și tracică*, București, 1978.

<sup>2</sup> I. Némethi, *SCIVA*, 1978, 29, 1, p. 99—121.

<sup>3</sup> I. Némethi, *ActaMP*, 10, 1986, p. 72.

## a) MATERIALUL ARHEOLOGIC DIN STRATUL DE CULTURĂ

Vase mari, cărămizii sau cenușii, cu buza larg evazată, gîtul lung, tronconic, ornamentat cu caneluri orizontale (fig. 1/7, 14); oale mari, cărmizii, cu buza dreaptă sau ușor evazată, ornamentate cu proeminențe sau briu alveolat (fig. 1/13); oale cenușii, cu toarte laterale sub buză, ornamentate cu caneluri late, oblice (fig. 1/10); vase-borcan, cărămizii, ornamentate cu butoni-apucători sau cu briu alveolat (fig. 1/6, 15); castroane adinci, brune sau cărămizii, cu buza dreaptă (fig. 1/1); castroane adinci, cărămizii, cu buza trasă spre interior, ornamentate cu mici proeminențe conice (fig. 1/9); fragmente ornamentate în maniera culturii Suciului de Sus — faza evoluată (fig. 1/5, 11).

## b) MATERIALE DIN GROPI CU RESTURI MENAJERE

*Groapa nr. 1/1982*, pe latura sudică a cărămidăriei, parțial deranjată apoi dezvelită sistematic. Dimensiuni:  $1,50 \times 1,40 \times 1,45$  m. În umplură, fragmente ceramice, mult chirpic, oase de animale, fragmente de pietre, cărbuni și cenușă (fig. 2/1). Descoperiri: vas mare bitronconic, cărămiziu, cu buza evazată, fragmentar (fig. 2/2); căniță cenușie la exterior, roșiatică în interior, toartă supraînălțată, dimensiuni: d.g. = 6 cm, i. = 7 cm, d.f. = 3 cm (fig. 2/3); castron cărămiziu-portocaliu, cu buza dreaptă (fig. 1/8); castron negru, cu buza îngroșată și țesită spre interior (fig. 1/2); fragmente de castroane cărămizii-portocalii, cu buza trasă spre interior (fig. 1/3, 4); ceașcă neagră, cu toartă supraînălțată (fig. 2/4); borcane cărămizii, ornamentate cu proeminențe și cu briu alveolat (fig. 1/12).

*Groapa nr. 1/1984*, pe latura nordică a cărămidăriei, cu dimensiunile de  $1,50 \times 0,70 \times 1,25$  m. Conținea o mare cantitate de chirpic și lipitură arsă, cenușă, cărbuni, fragmente de oase de animale, fragmente ceramice atipice și un fragment de vatră portativă.

*Groapa nr. 2/1984*, în zona centrală a cărămidăriei, cu diametrul maxim de 1,50 m și adîncimea de 1,40 m. În umplură, multe fragmente ceramice vitrificate de la o vatră portativă, alte fragmente de la diferite vase, o cantitate mare de chirpic, cenușă, cărbuni (fig. 3/1). Descoperiri: vas-portativ, cenușiu, fragmentar, reconstituit în desen (fig. 3/3); borcănăș, portocaliu, înalt de 10,2 cm (fig. 3/5); vas-borcan, cărămiziu, cu buza trasă spre interior, ornamentat cu proeminență (fig. 3/2); oală neagră, cu buza țesită, ornamentată cu proeminență (fig. 3/4); ceașcă bitronconică, turtită, cenușie, cu toartă supraînălțată. Pe circumferința maximă apar mici proeminențe mărginite cu linii incizate. Dimensiuni: d.g. = 11 cm, i. = 4 cm, d.f. = 3 cm (fig. 3/6).

*Groapa nr. 3/1984*, pe latura sudică a cărămidăriei, în apropierea drumului de cîmp care duce la „Cetate”. Formă ovală, cu dimensiunile:  $1,50 \times 1,20 \times 1,60$  m. În umplură: relativ multe fragmente ceramice, chirpic, lut ars, greutăți de lut, cărbuni, cenușă și câteva fragmente de oase de animale. Descoperiri: vas mare, negru în exterior și cărămiziu-roșiatic în interior, ornamentat cu caneluri orizontale (provine din gîtul tronconic al vasului — fig. 4/10); ceașcă cu toartă supraînălțată, ornamentată cu linii incizate (fig. 4/2); oale cărămizii cu două toarte pe umăr (fig. 4/5); vâscior tronconic, cărămiziu, cu buza dreaptă (fig. 4/7); castron negru în exterior, cenușiu în interior, cu buza evazată și fațetată (fig. 4/9); fragmente de străchini cu buza trasă spre interior, cărămizii sau portocalii, uneori negre, ornamentate, pe umăr, cu proeminențe (fig. 4/3, 6); cazan portativ (Erdgefäß), cărămiziu (fig. 4/11); vas mare cenușiu, ornamentat pe gît cu semilună reliefată (fig. 4/4); oală cenușie, ornamentată cu caneluri oblice (fig. 4/8); vas ornamentat în maniera culturii Suciului de Sus — faza evoluată (fig. 4/1); greutăți din lut (fig. 4/12, 13); ceașcă cu corpul rotunjit, negricioasă, cu toarta supraînălțată, ornamentată cu caneluri scurte (fig. 3/7).

c) MATERIALE ARHEOLOGICE RECUPERATE  
DE LA LUCRĂTORII CĂRĂMIDĂRIEI

Vase mari, negre la exterior, cărămizii-roșiatică în interior, cu buza larg evazată, gîtul tronconic sau cilindric și ornamentat cu caneluri orizontale, iar corpul, pîntecos, este decorat cu proeminențe hipertrofiante, înconjurate cu caneluri. Aceste forme de vase au un aspect lucios, cu suprafața grafitată (fig. 6/1, 3, 4); oale de culori diferite (neagră, cenușie, portocalie) ornamentate cu proeminențe mici, caneluri late oblice sau orizontale dispuse pe gît, precum și cu linii incizate (fig. 6/2, 12; 7/1, 2); oale cenușii sau brune cu două toarte laterale (fig. 7/7, 8); oale de diferite mărimi cu gura evazată, ornamentate cu potcoave în relief (fig. 7/3, 4); străchini de diferite culori, cu buza dreaptă (fig. 8/6, 7, 10); vase scunde, cenușii sau negre, lucioase, cu

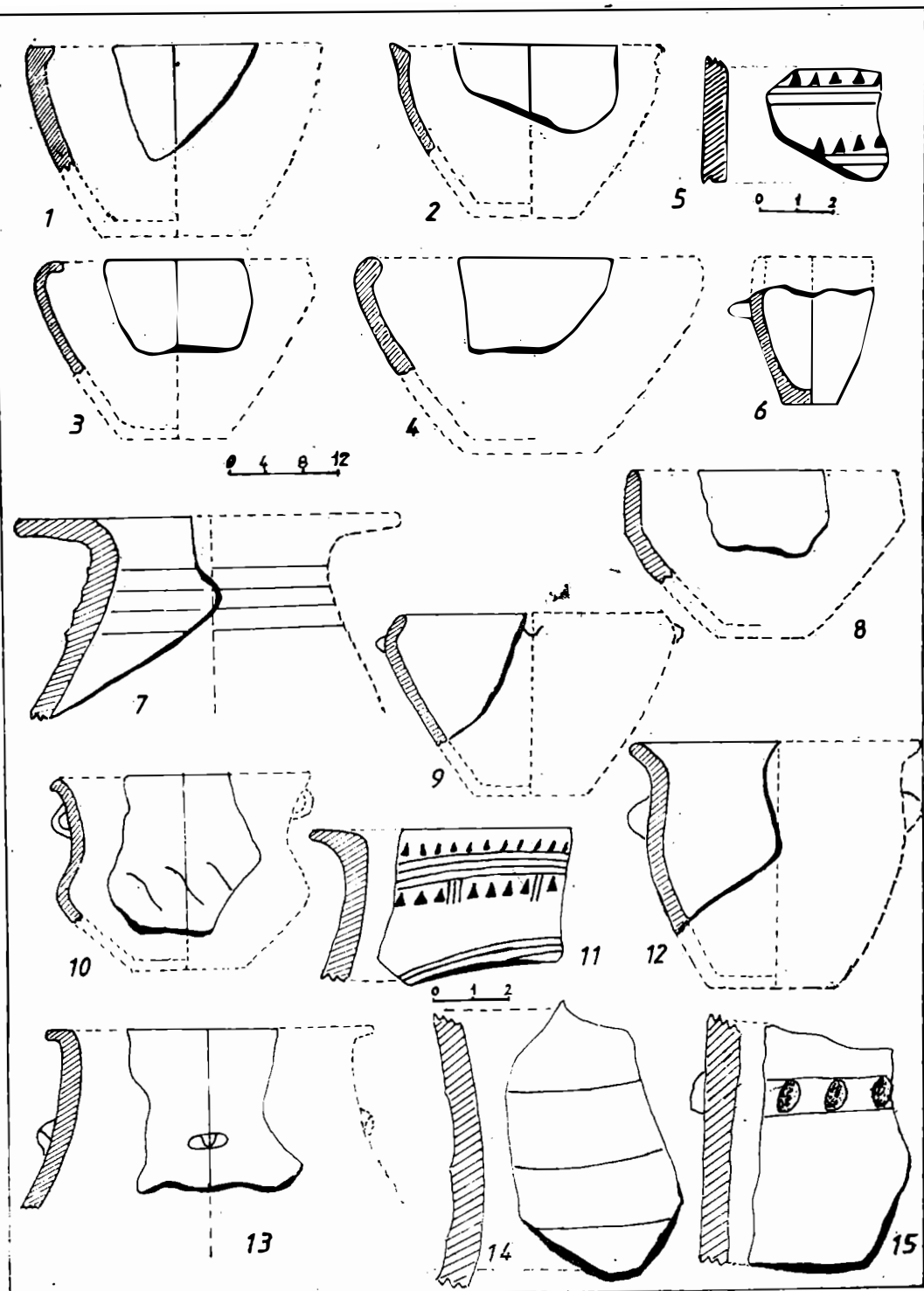


Fig. 1. Berveni—Ritul Caprei. 1, 5—7, 9—11, 13—15 din strat de cultură ; 2—4, 8, 12 din groapa 1/1982.

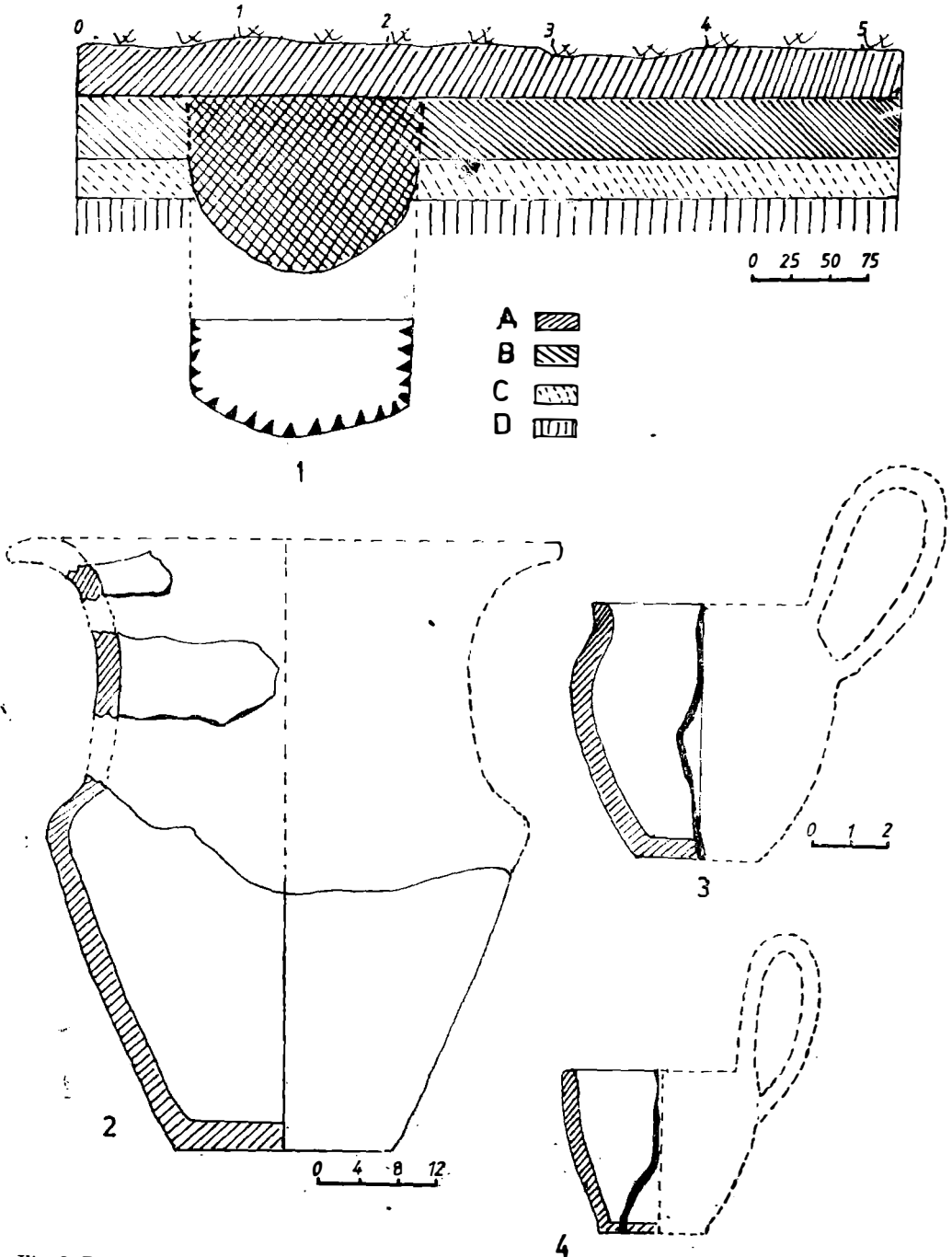


Fig. 2. Berveni—Ritul Caprei. 1—4 groapa 1/1982. 1 profil : A strat mișcat (feudalism timpuriu, epoca Latène), B strat din epoca târzie a bronzului, C strat eneolitic, D lut galben.



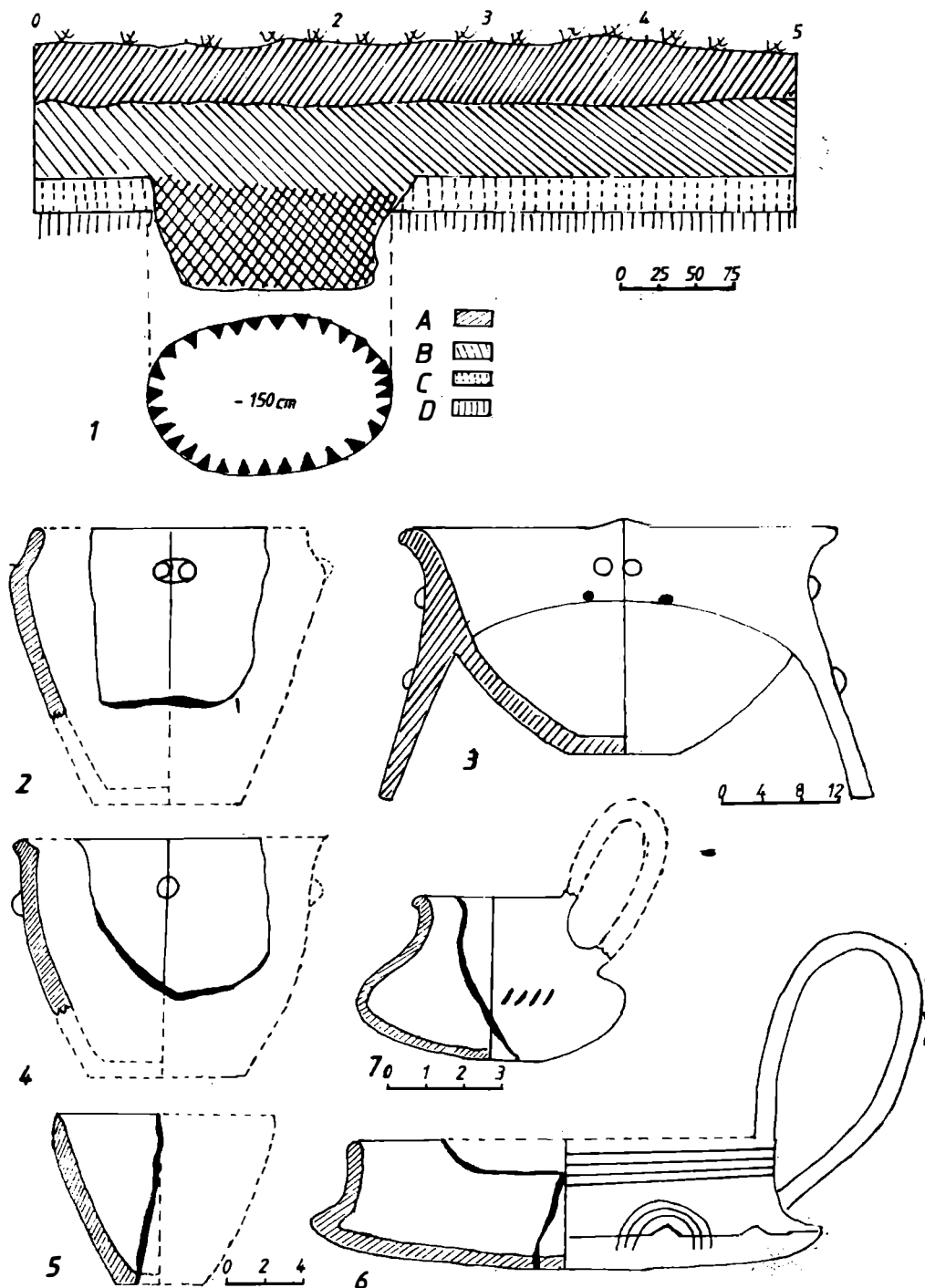


Fig. 3. Berveni—Ritul Caprei. 1—6 groapa 2/1984, 7 groapa 3/1984. A strat mișcat (feudalism timpuriu, Latène), B strat din epoca bronzului, C strat eneolitic, D lut galben.

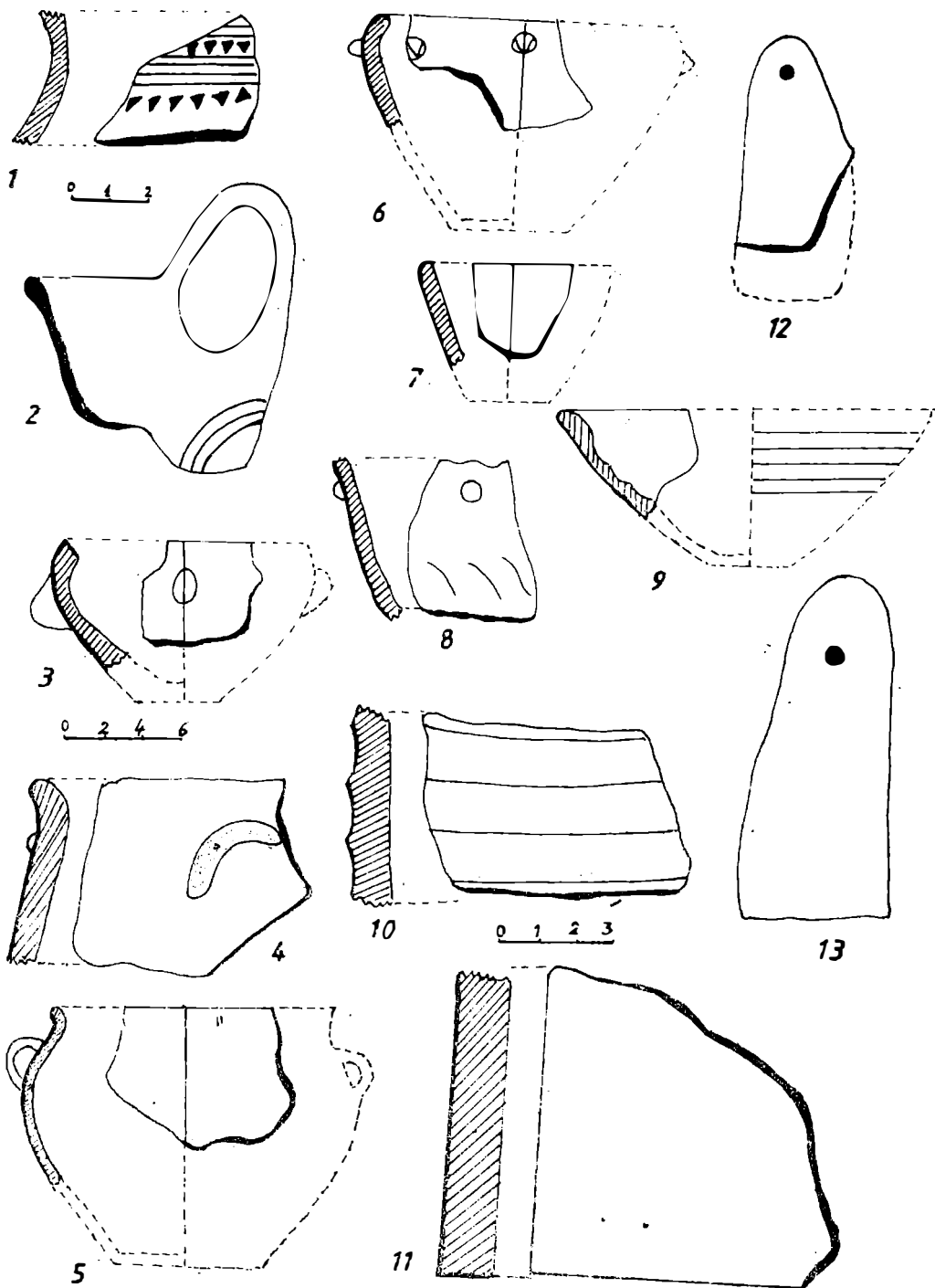


Fig. 4. Berveni—Ritul Caprei, Groapa 3/1984.

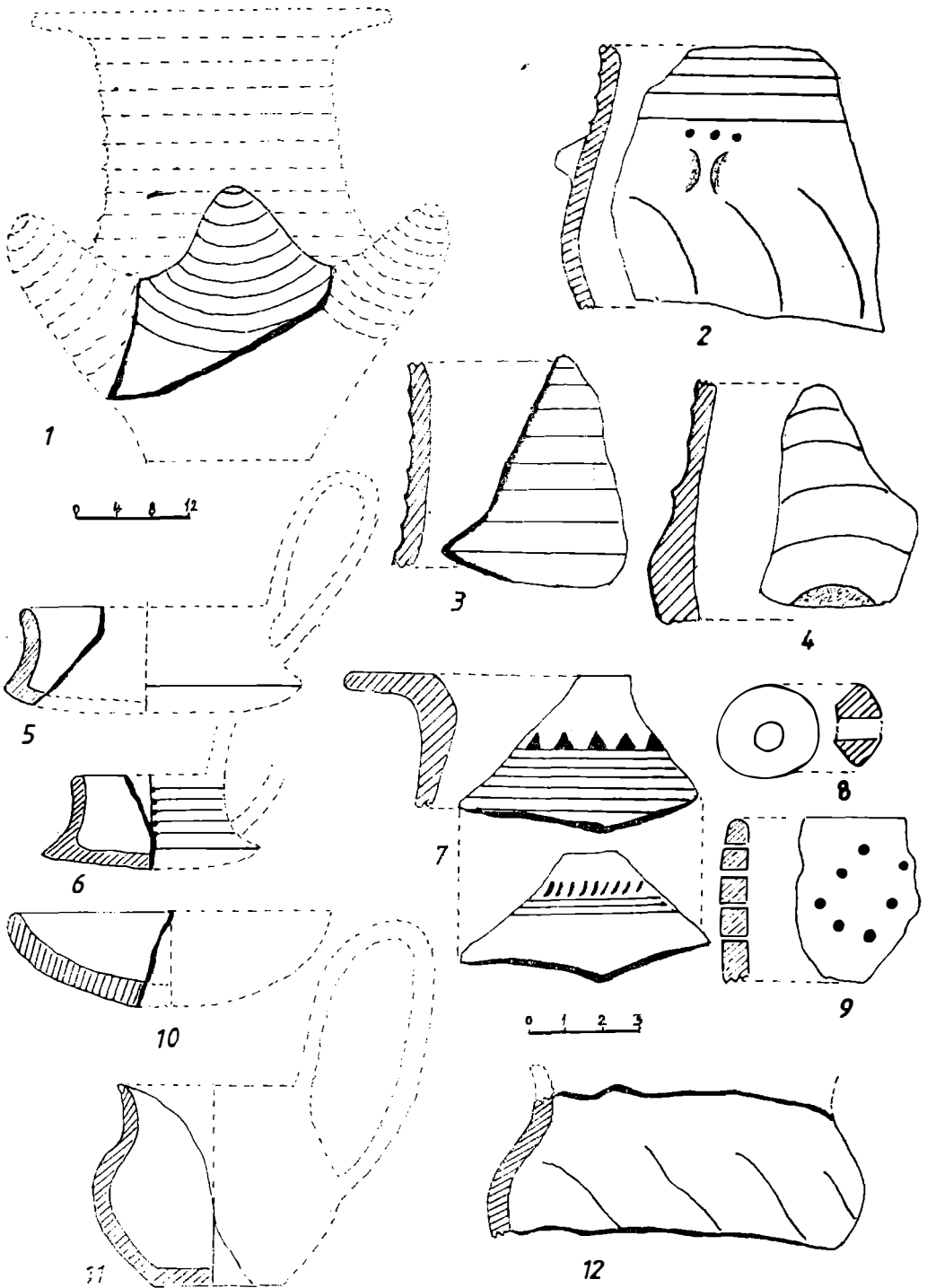


Fig. 6. Berveni—Ritul Caprei. Material adunat.

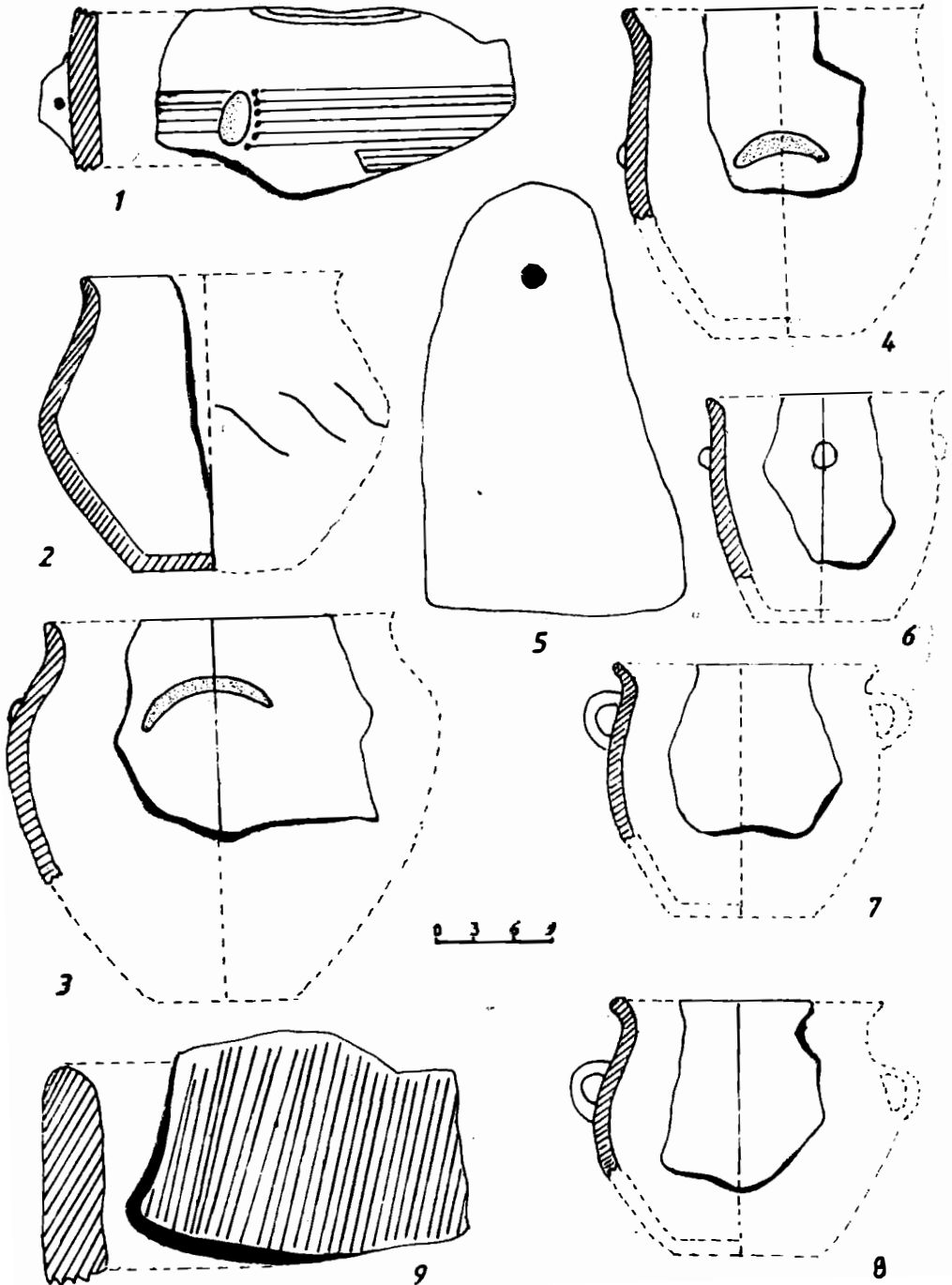


Fig. 7. Berveni — Rituș Caprei. Material adunat.

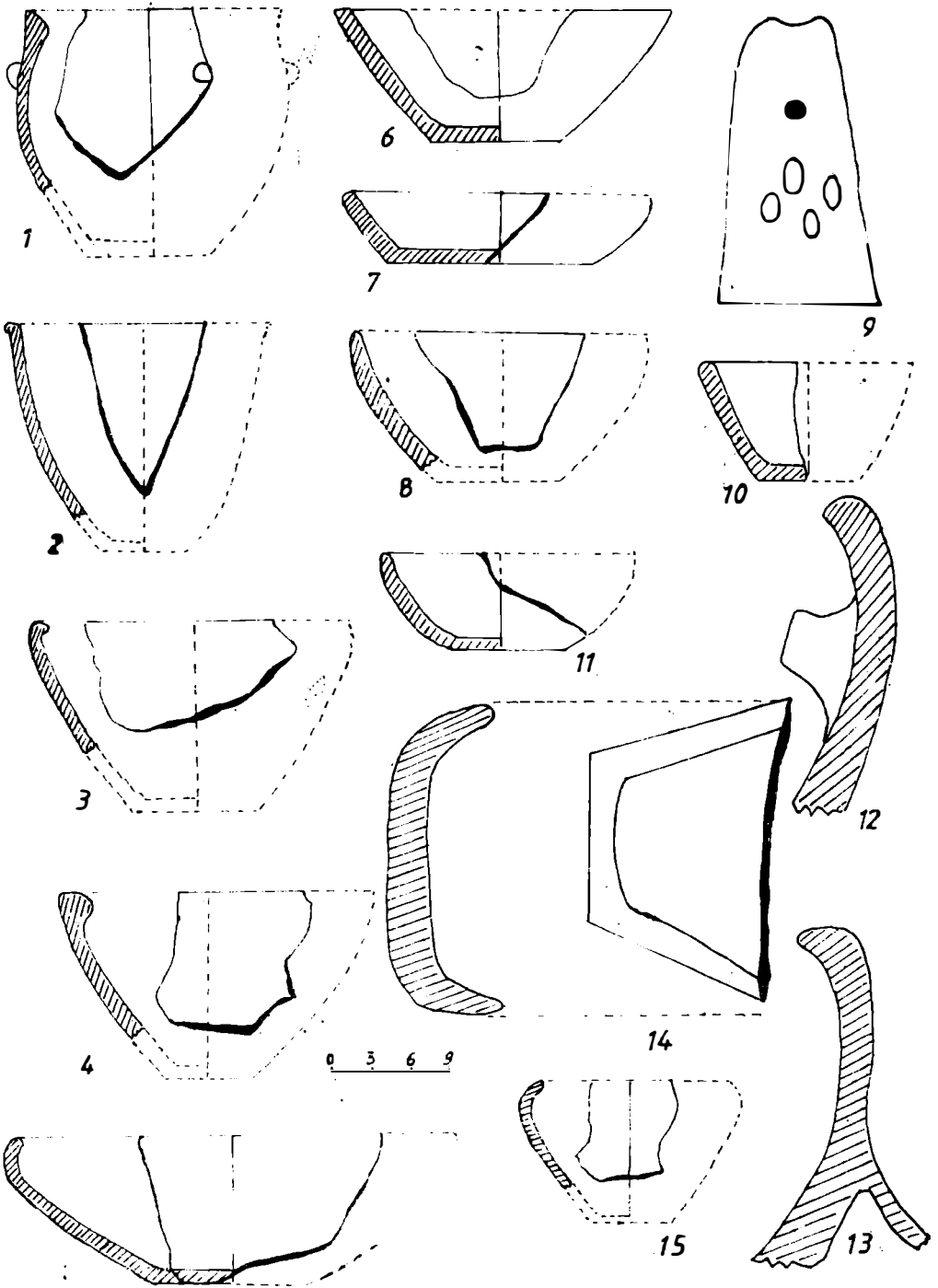


Fig. 8. Bervenj—Ritul Caprei. Material adunal.

buza îngroșată și țesută în interior (fig. 8/1, 2); străchini cenușii sau negricioase cu buza trasă spre interior (fig. 6/10 : 8/3, 4, 5, 8, 11, 15); vase ornamentate cu motive incizate în maniera culturii Suciului de Sus (fig. 6/7 : 9/4); vase de tip borcan, cărămizii, ornamentate cu proeminență, briu alveolat sau cu striuri neregulate (fig. 7/9); cazane-portative, cărămizii (fig. 8/13); cești bitronconice sau cu profil pintecos, toartă supraînălțată, cu motive incizate sau cu caneluri oblice pe corp (fig. 6/11 : 9/1); cești bitronconice, plate, cu toartă supraînălțată, ornamentate cu linii incizate iar pe circumferința maximă cu mici proeminențe (fig. 6/5, 6 : 9/2, 3, 5, 8); cești bitronconice, cu ornamente specifice culturii Suciului de Sus (fig. 9/6, 7); fragment de strecurătoare (fig. 6/9); fusaiolă (fig. 6/8); vas în formă de tupsie (fig. 8/14); greutatea de lut (fig. 7/5 : 8/9).

#### d) MATERIAL ARHEOLOGIC ADUNAT DIN PERIMETRUL AȘEZĂRII

Din arătură provin următoarele forme ceramice : vase mari cu buza evazată, negre (fig. 5/1); castroane adinci, cu buza îngroșată și țesută în interior (fig. 5/2); castron adinc, cenușiu cu buza ușor evazată și fațetată în interior (fig. 5/4); strachină cu buza dreaptă (fig. 5/3); strachină cu buza lobată (fig. 5/7); vase ornamentate cu striuri (fig. 5/6, 10); cești bitronconice ornamentate cu linii incizate și cu mici proeminențe (fig. 5/5, 8).

#### B. CAREI — FERMA I.A.S. MOFTIN (SPITZ)

În primăvara anului 1978; între pîriul Mergheș și ferma I.A.S., respectiv între calea ferată Carei-Domănești și șoseaua națională Carei — Satu Mare, au fost executate lucrări de îmbunătățiri funciare, fiind săpate mai multe canale (fig. 10). Canalul central, paralel cu calea ferată, și cele opt canale perpendiculare (fig. 10) au deranjat mai multe complexe arheologice din diferite perioade istorice : neoliticul târziu (cultura Tisa II), eneolitic, perioada bronzului mijlociu și târziu, perioada dacilor liberi (sec. II—IV e.n.). Un alt șanț, săpat paralel cu șoseaua Carei — Satu Mare, a secționat malul pîriului Mergheș, deranjînd alte complexe din epoca bronzului, Hallstatt-ul timpuriu, sec. III — IV e.n. și epoca prefeudală. În profilul canalului principal (XI) și ale canalelor notate cu cifre romane (III, IV, V — fig. 10) au fost observate mai multe complexe arheologice. Urmărind lucrările de hidroameliorații, am adunat un bogat material arheologic, iar printr-o săpătură — organizată prin Muzeul Orășenesc Carei — am degajat resturile mai multor gropi menajere deranjate de canale. În zonele mai ridicate, au fost identificate urmele unei așezări contemporane cu complexe deranjate. Această așezare, relativ întinsă, se concentrează în dreapta căii ferate Carei — Domănești (fig. 10/F), între bornele 756/2 — 756/8 km (limita nordică) și cca 1 km spre șoseaua Carei — Satu Mare (limita sudică).

Stratul de cultură se observă doar în zonele mai înalte, neinundabile. Într-o zonă mai joasă, pe canalul nr. IV, au fost observate gropi menajere umplute cu mari cantități de chirpic, resturile unei locuințe sau vetre de foc. Probabil că din această zonă se scotea lutul necesar la diferite construcții sau pentru modelarea vaselor. Tot acolo, lângă groapa nr. 2, a apărut și un mic depozit de bronzuri, împrăștiat cu ocazia nivelării terenului <sup>4</sup>.

Materialul arheologic colecționat se compune din ceramică, ustensile din os și piatră, precum și din câteva piese de bronz. El provine din pămîntul excavat, din taluzarea canalelor și din gropile menajere.

<sup>4</sup> O parte din depozit în Muzeul Orășenesc Carei; vezi N. Iercoșan, *Thraco-Dacia*, 9, 1988, p. 127—129.

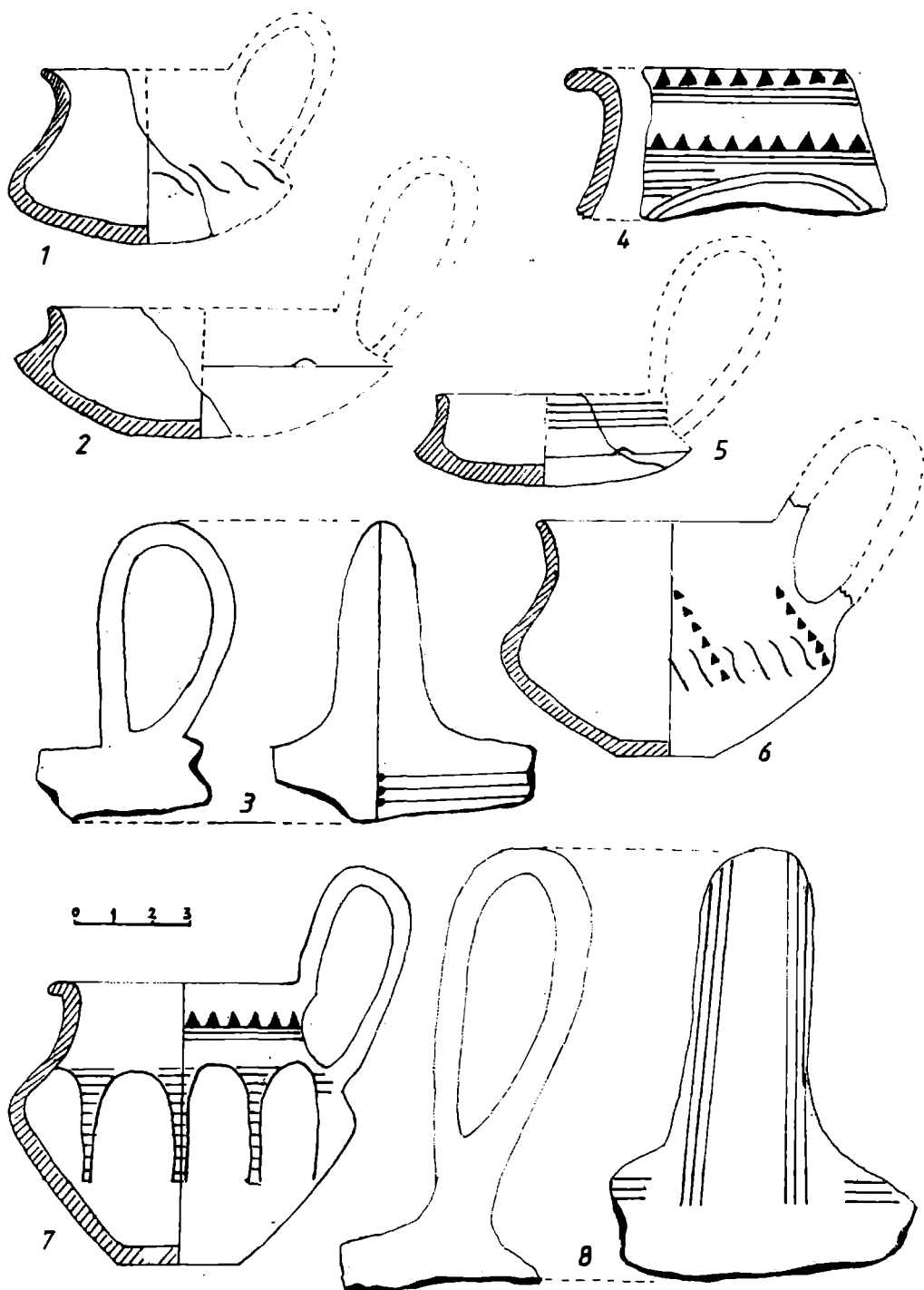


Fig. 9. Berveni—Ritul Caprei. Material adunat.

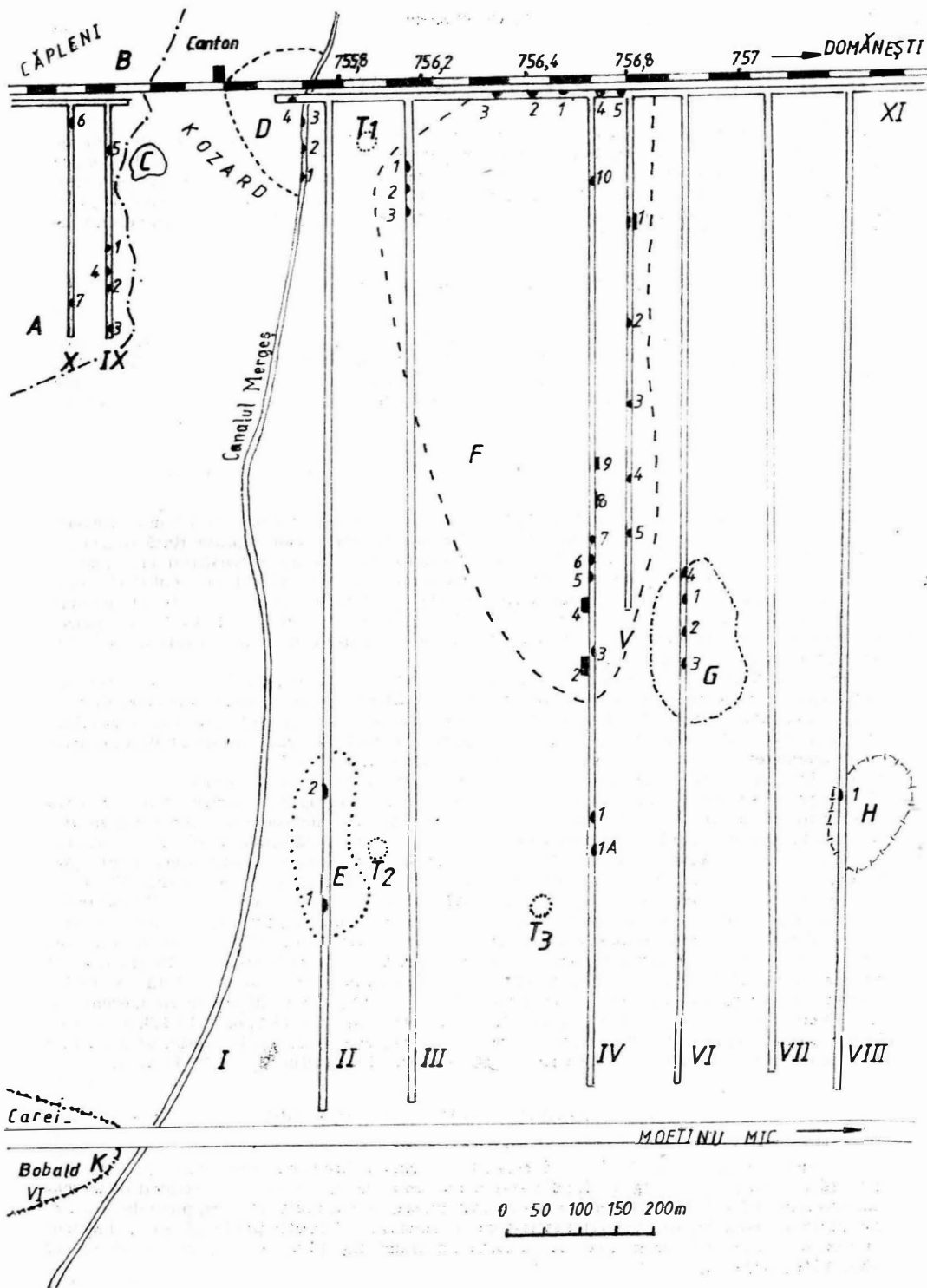


Fig. 10. Carei—Ferma I.A.S. (Spitz). Zona afectată de lucrările de hidroameliorații : A așezare din neoliticul târziu (cultura Tisa II); B așezare din eneoliticul târziu (cultura Bodrogkeresztúr); C așezare din eneoliticul mijlociu (cultura Tisa III—Tiszapolgár); D așezare din epoca Latène; E așezare eneolitică?; F așezare din cultura Gáva—Holyhradi (faza I); G așezare din epoca bronzului; H așezare din epoca dacilor liberi (sec. III—IV); K așezare din cultura Gáva—Holyhradi (faza a II-a); T tumuli.



## a) MATERIAL CERAMIC ADUNAT

Vase mari, negre sau cărămizii, ornamentate cu caneluri late, orizontale sau verticale (fig. 11/10); oale de diferite mărimi, negre sau roșietice, ornamentate uneori cu caneluri oblice (fig. 11/4, 5, 11); vase de tip borcan, cărămizii sau cenușii, ornamentate cu briu alveolat (fig. 11/3; 12/4); cești bitronconice plate, negre, cu toartă suprainălțată, ornamentate cu linii paralele adâncite, iar pe maxima circumferință cu proeminențe mici (fig. 11/2); fragmente ornamentate în maniera culturii Suceiu de Sus (fig. 11/1).

## b) MATERIALE PROVENITE DIN TALUZAREA CANALELOR

Vas mare, negricios în exterior și cărămiziu în interior, ornamentat cu caneluri orizontale și oblice (fig. 12/7); vas de tip borcan, ornamentat sub buză cu proeminență (fig. 12/1); ceașcă neagră, ornamentată cu linii incizate, iar pe circumferința maximă cu mici proeminențe (fig. 12/2); vas mare, cărămiziu, ornamentat cu striuri (fig. 12/3); vase mari, ornamentate cu caneluri (fig. 12/6,8).

## c) MATERIALE ARHEOLOGICE PROVENITE DIN SĂPĂTURI

*Groapa nr. 2* conținea foarte mult chirpic, puține fragmente ceramice și oase de animale. Remarcăm un fragment de ceașcă cărămizie, cu profil rotunjit, toartă ușor suprainălțată (fig. 11/8). *Groapa nr. 4* conținea foarte multe fragmente ceramice din care am reconstituit următoarele forme: vas mare portocaliu, cu pete negre în exterior și cărămiziu în interior. Gitul cilindric este ornamentat cu caneluri orizontale, iar pe corp cu proeminențe înconjurată de caneluri semicirculare (dimensiuni: i. = 30 cm; d.f. = 11 cm; d.g. = 35 cm — fig. 13/2); vas mare, negru în exterior, brun în interior, ornamentat cu proeminențe conice înconjurată de caneluri semicirculare (fig. 13/1).

*Groapa nr. 5*, distrusă, în bună parte, de canalul nr. IV (fig. 10); doar o porțiune a fost dezvelită. Conținea o mare cantitate de fragmente ceramice din diferite forme de vase: vas mare de provizii, ornamentat cu briu alveolat (fig. 13/5); vas mare, negru, ornamentat, pe git, cu caneluri orizontale (fig. 13/6); ceașcă bitronconică, plată, cenușie închisă, ornamentată cu linii adâncite și cu proeminențe mici pe circumferința maximă a vasului (fig. 13/7).

*Groapa nr. 6* conținea o mare cantitate de chirpic și câteva fragmente ceramice.

*Groapa nr. 8*. S-a păstrat „in situ” doar un colț al ei. Conținea fragmente ceramice și o greutate de lut: strachină adâncă, cenușie în exterior și de o nuanță mai închisă în interior. Buza vasului este lobată și fațetată, având sub fiecare lob cite o mică proeminență (dimensiuni: d.g. = 52 cm; i. = 24 cm; d.f. = 10 cm — fig. 13/3); vas tip borcan, ornamentat cu mici proeminențe (fig. 13/4); greutate de lut, tronconică, cu dimensiunile: i. = 17 cm; d.m. = 8 cm (fig. 13/8).

*Groapa nr. 9*, perfect conturată în profilul canalului IV (fig. 14/1), avea dimensiunile, păstrate, de 3,50 × 1,20 × 1,60 m. Conținea fragmente ceramice, oase de animale, chirpic, spărluri de piatră, cenuși și cărbuni. Forma gropii era neregulată, servind la scoaterea lutului și umplută, ulterior, cu resturi menajere. Descoperiri: vase mari ornamentate cu proeminențe (fig. 16/2); vase de tip borcan (fig. 14/4, 5); castron negru în exterior și cenușiu în interior, buza fațetată (fig. 16/1); castron cu buza dreaptă (fig. 16/3); cazan-portativ (fig. 15/8); oale de diferite mărimi, ornamentate cu proeminențe semicirculare, caneluri oblice sau verticale (fig. 14/2, 6, 7; 15/1,3, 5); ceașcă bitronconică ornamentată cu caneluri oblice (fig. 15/4); cești bitronconice plate, ornamentate cu linii adâncite și cu proeminențe pe circumferința maximă a vasului (fig. 14/3; 15/6, 7).

## d) USTENSILE ȘI OBIECTE METALICE

Greutăți din lut (fig. 11/6, 7; 16/9); inel din sîrmă de bronz cu capetele ascuțite și supra-puse (diametru 1,8 cm — fig. 16/6); din apropierea gropii nr. 2, din pămîntul excavat pe traseul canalului nr. IV și împrăștiat pe margini au fost culese, în mai multe rînduri, piese de bronz ce fac parte dintr-un depozit, parțial publicat de N. Iercoșan<sup>5</sup>. Ulterior publicării, au mai apărut și piesele pe care le descriem mai jos: 2 turte din bronz (fig. 16/5, 7); 4 fragmente de seceră (fig. 16/4; 22/4—6).

<sup>5</sup> *Ibidem*.

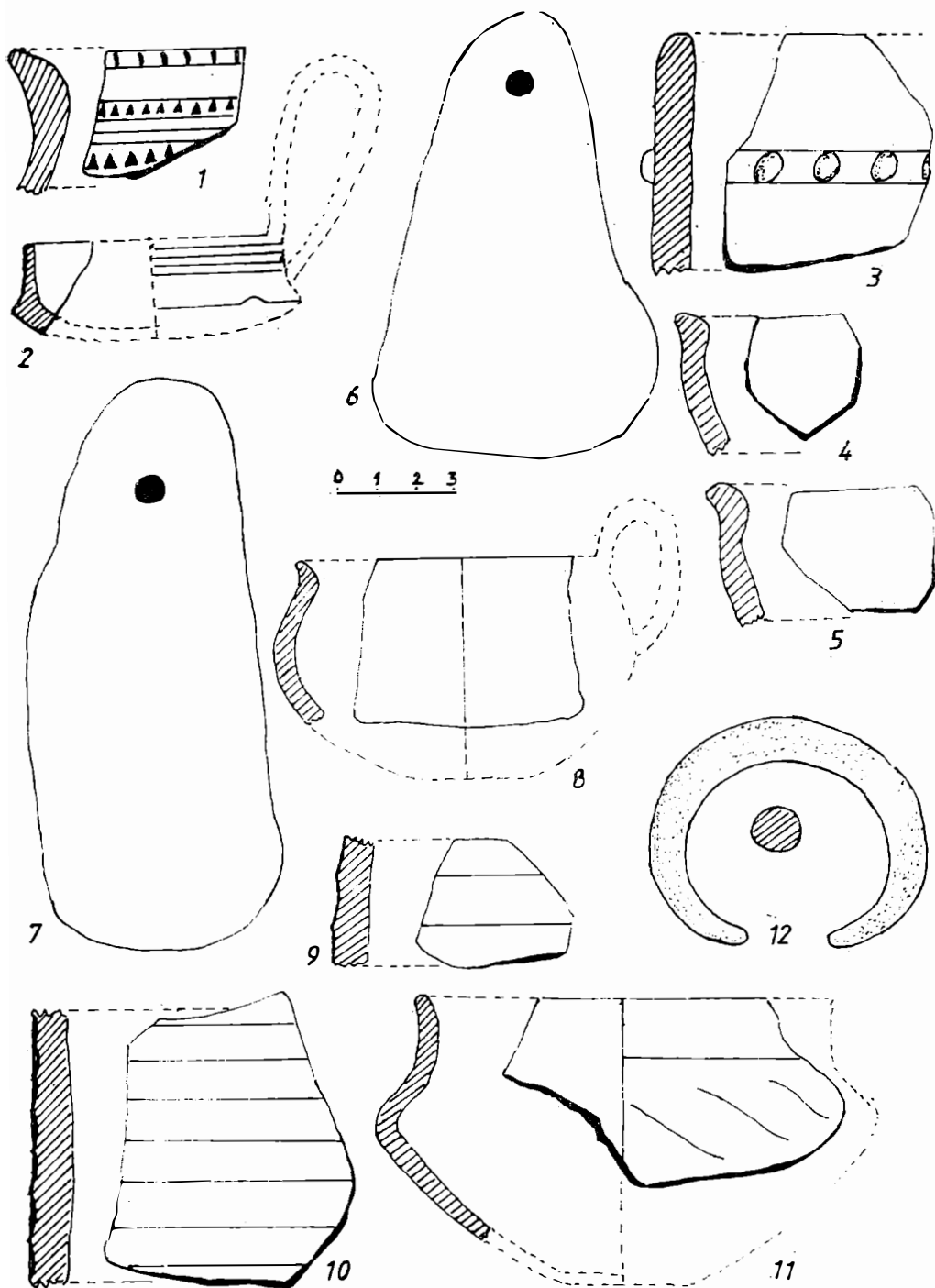


Fig. 11. Carei—Ferma I.A.S.1 — 7, 9—12 material adunat; 8 din groapa 2, canal IV; 12 brățară din bronz.

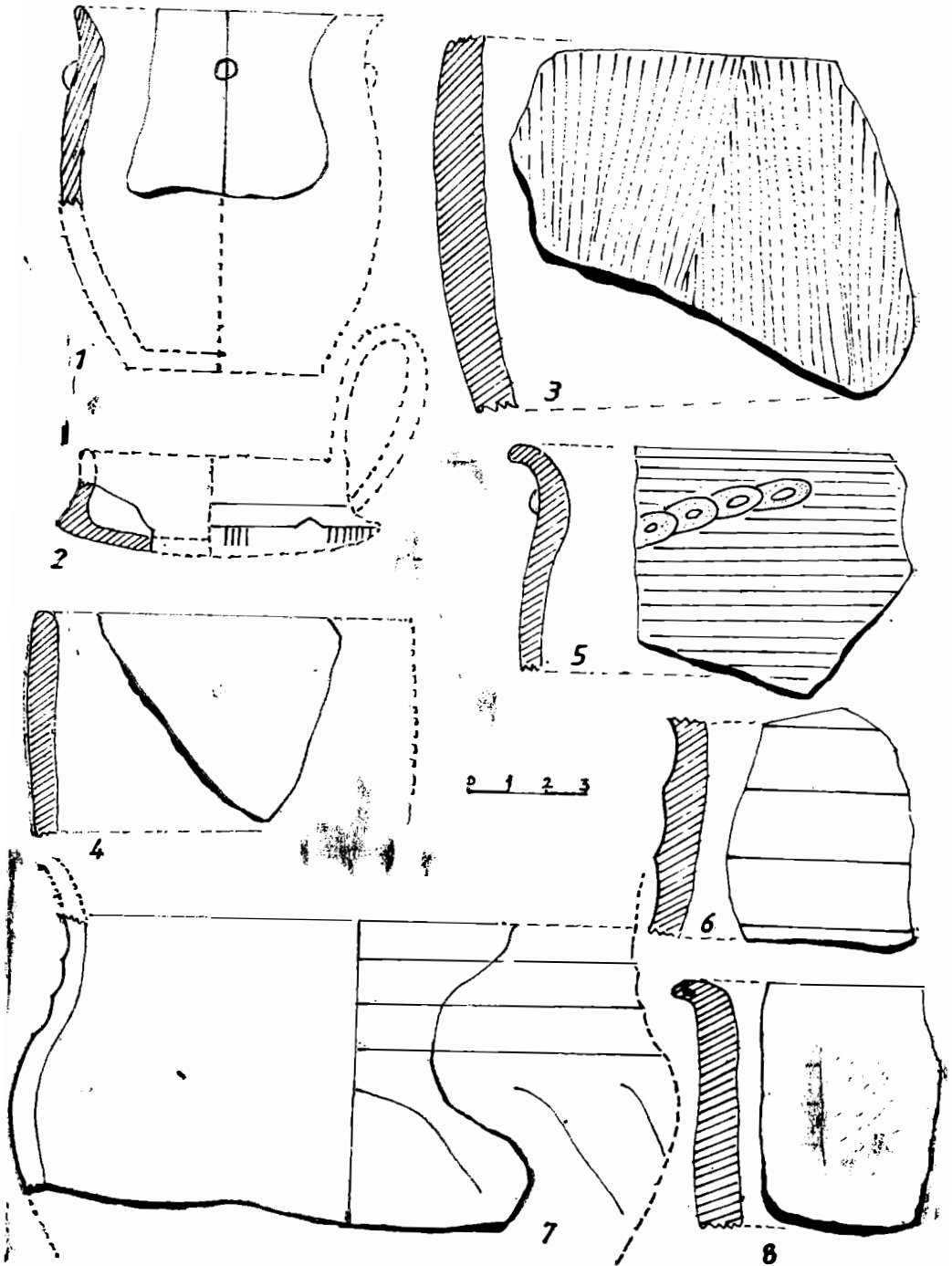


Fig. 12. Carei - Ferma I.A.S. 1-3, 6-8 din taluzarea malului canalelor ; 4-5 material adunat.

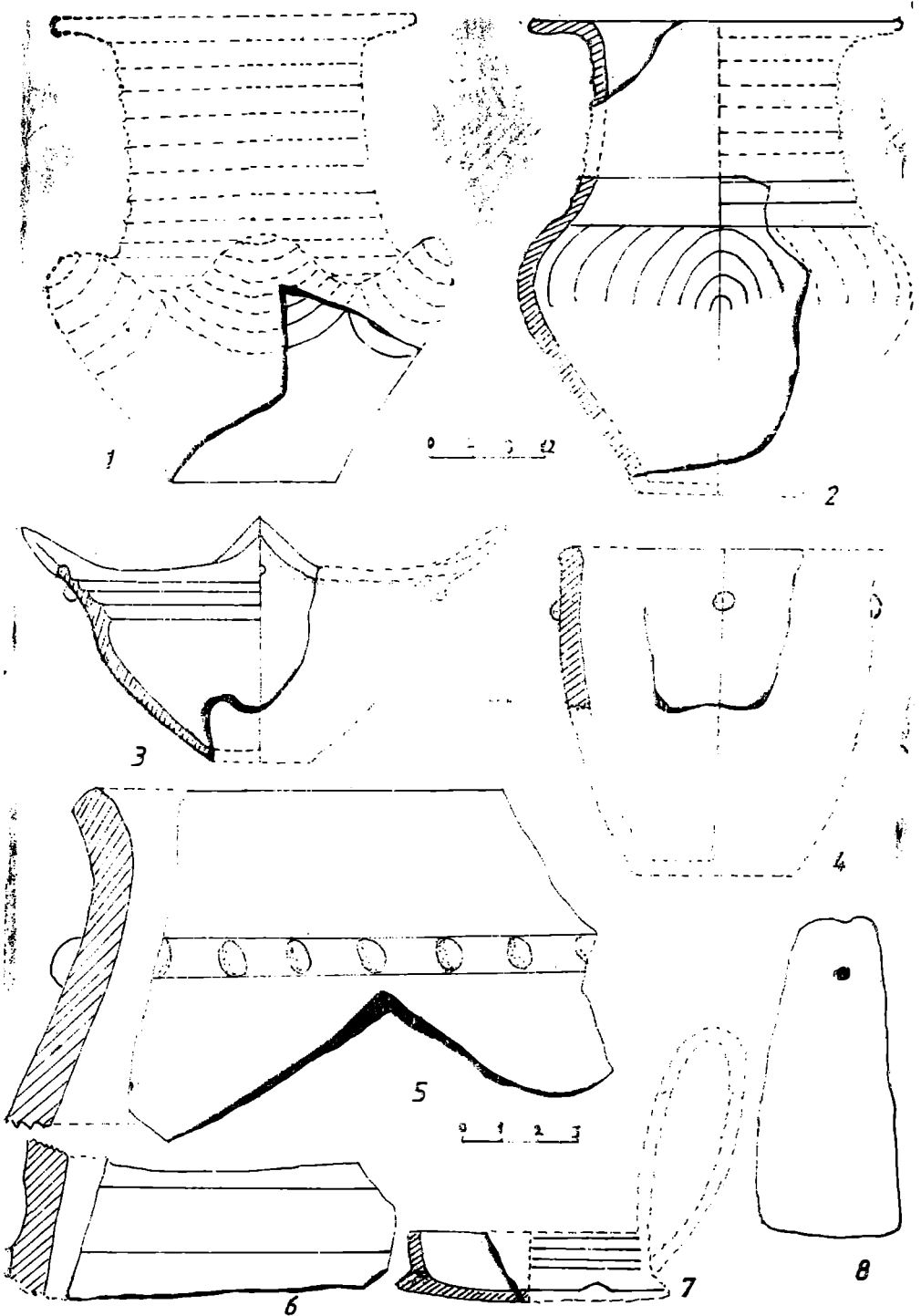


Fig. 13. Carei—Ferma I.A.S. 1—2 groapa 4, canal IV; 5—7 groapa 5, canal IV; 3, 4, 8 groapa 8, canal IV.

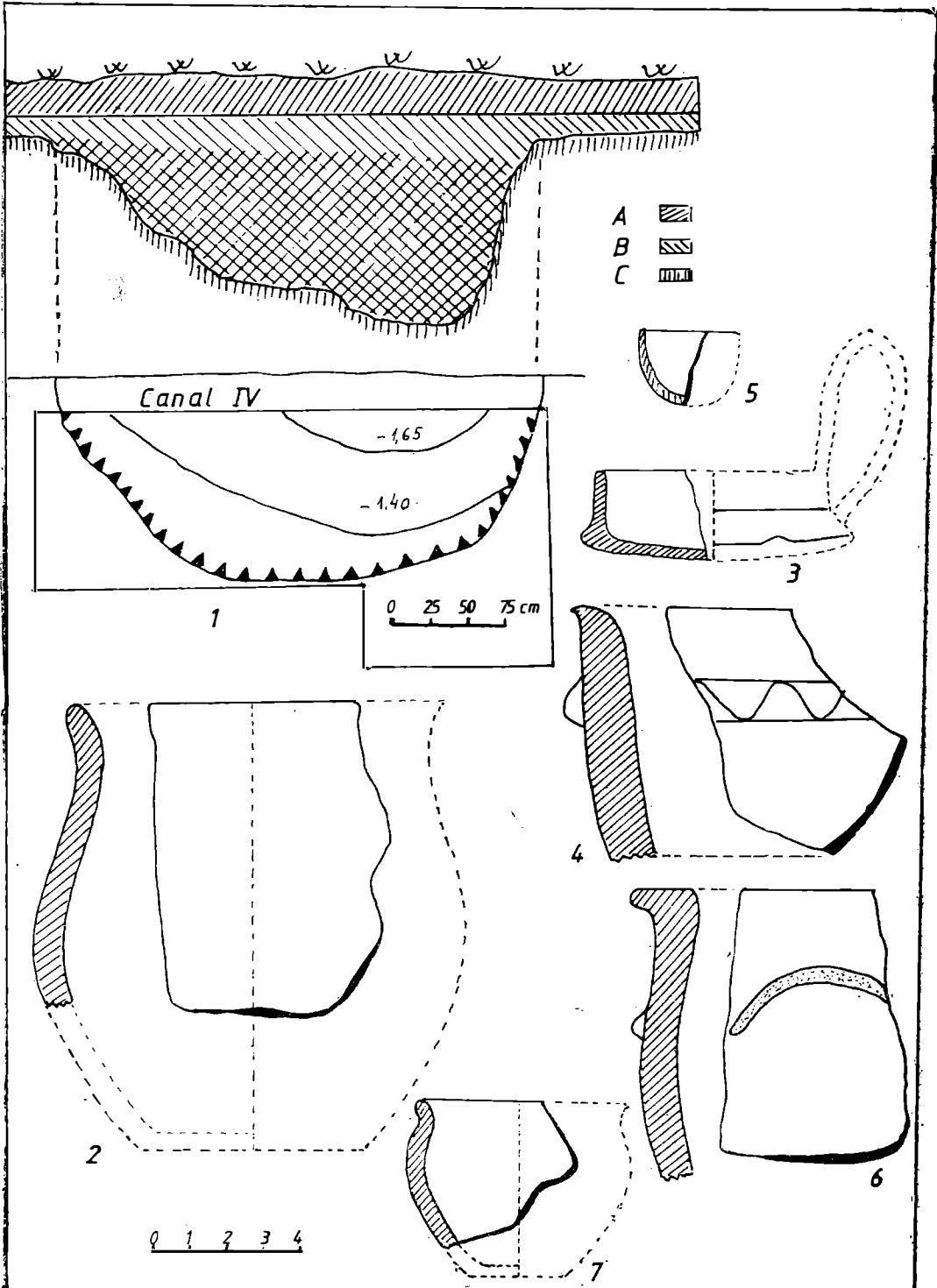


Fig. 14. Carci—Ferna I.A.S. 1—7 groapa 9 canal IV; A strat deranjat, B strat din epoca bronzului, C lut galben.

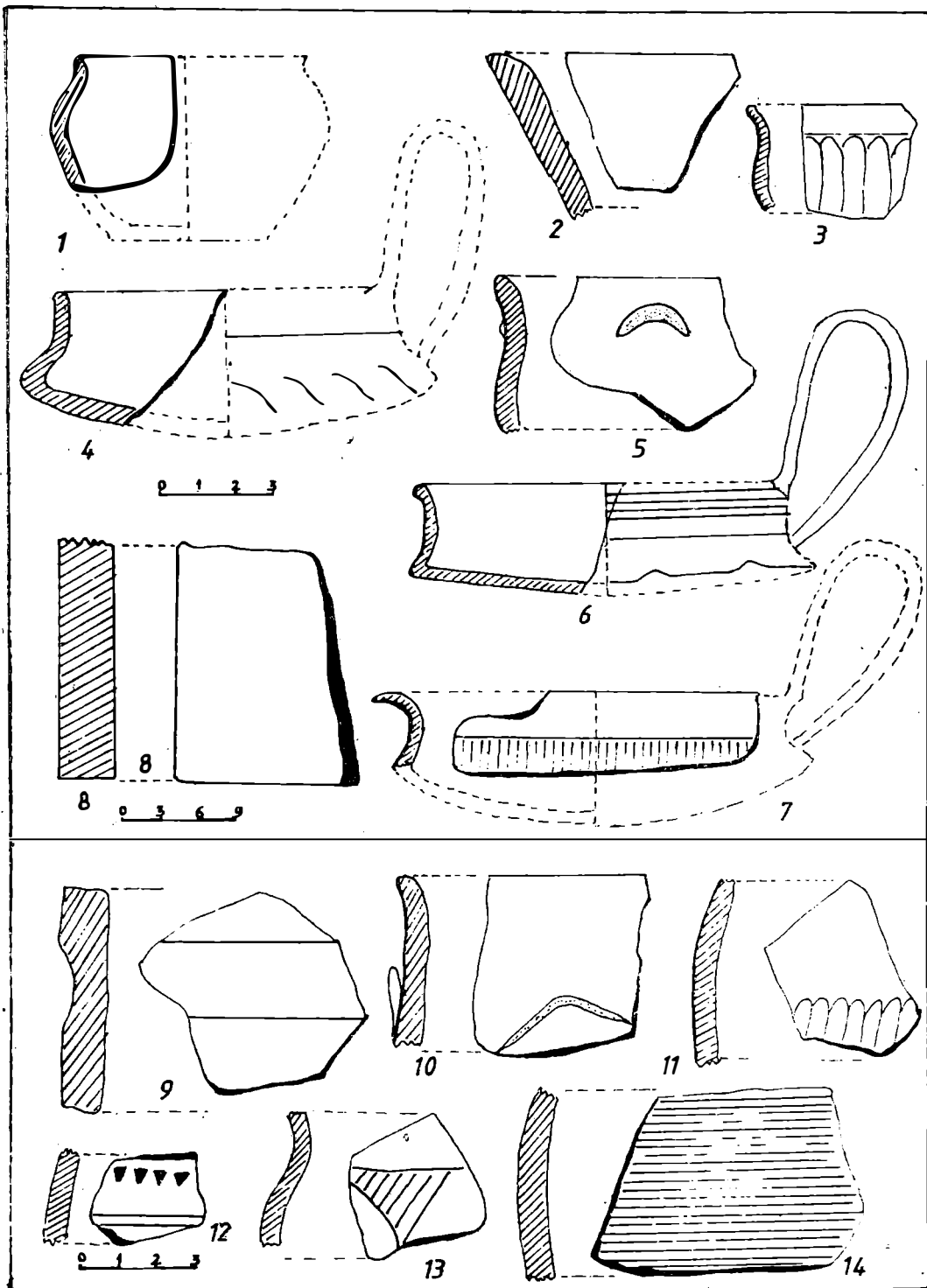


Fig. 15. Carei—Ferma I.A.S., groapa 9 : 1—8; Căpleni—Malul Crasnei : 9—14.

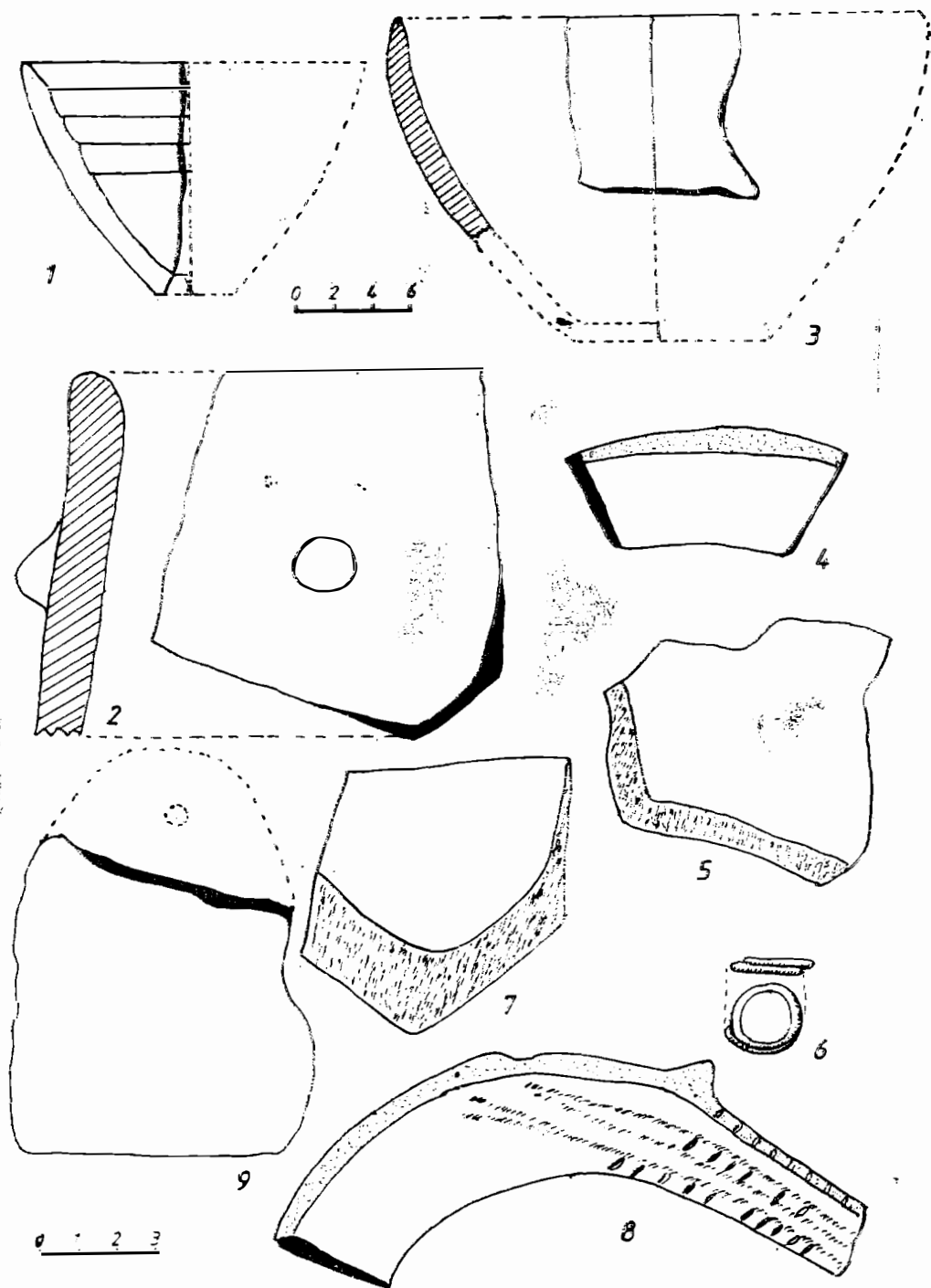


Fig. 16. Carei—Ferma I.A.S. 1—3, 9 groapa 9 din canal IV : 4—5, 7—8 obiecte din depozitul de bronzuri ; 6 inel din bronz, descoperire izolată.

## C. CĂPLENI – MALUL CRASNEI (GRĂDINĂRIE)

În malul stîng al Crasnei, în interiorul digului, între bornele 6/3 – 6/8 au fost adunate fragmente ceramice aparținînd unei așezări de la sfîrșitul epocii bronzului : vase mari, negre sau portocalii, ornamentate cu caneluri orizontale (fig. 15/9) ; vase de tip borcan, ornamentate cu striuri sau proeminente (fig. 15/10, 14) ; oale ornamentate cu caneluri verticale sau cu linii incizate negre (fig. 15/11, 13) ; vase ornamentate în maniera culturii Suciu de Sud (fig. 15).

## D. CIUMEȘTI (COMUNA SANISLĂU, JUD. SATU MARE)

În colecția „Kovács”, achiziționată de Muzeul județean Satu Mare, se află trei cești fragmentare : a) la sud de „colina cu dovleci” (poate în hotarul Sanislăului) a fost descoperită, întîmplător, o ceașcă fragmentară, cenușie, plată, turtită, avînd mici proeminente pe circumferința maximă (fig. 22/1). Dimensiuni :  $\hat{i}$ . = 2,5 cm, d.g. = 9,5 cm, d.f. = 3 cm ; b) la Ciumești – „fîntina pășunii” s-a aflat un fragment de ceașcă portocalie, plată, ornamentată pe maxima circumferință cu mici proeminente, iar pe gîtul scund cu linii incizate (fig. 22/2). Dimensiuni :  $\hat{i}$ . = 3 cm, d.g. = 9,5 cm, d.f. = 3 cm ; c) la Ciumești – „cimitirul reformat” s-a găsit un fragment de ceașcă neagră lucioasă în exterior și cenușie în interior, ornamentată pe maxima circumferință cu proeminente ascuțite. Fragmentul se încadrează, probabil, într-o fază mai evoluată a Hallstatt-ului timpuriu (fig. 22/3).

## E. DEREA XIV (VILE BEREI)

Un fragment de ceașcă cenușie de formă plată, ornamentată cu proeminente și linii crestate, pe gît cu linii paralele incizate (colecția Kovács la Muzeul jud. Baia Mare, inedită).

## ANALIZA MATERIALULUI ARHEOLOGIC

1. Vase mari de tip „pseudovillanovă” (fig. 1/14 ; 2/2 ; 6/1,3,4)

a. Fragmentul descoperit la Bervenii a fost ornamentat cu proeminente bipertrofiate îndreptate în sus, înconjurate cu caneluri circulare sau semirotunde. Culoarea acestor vase diferă : exemplarul de la Bervenii este negru lucios, grafitat în exterior și roșiatic în interior. Asemenea vase apar la Lăpuș<sup>6</sup> în tumulul nr. 9, datate în faza II/b a necropolei<sup>7</sup>. Vasele similare de la Nagykovács-Telekoldal<sup>8</sup> fac parte din faza timpurie a culturii Gáva (Reinecke Br. D/Ha. A<sub>1</sub>). Analogii mai putem menționa de la Valea lui Mihai<sup>9</sup>, Grănicești<sup>10</sup>, Gáva<sup>11</sup>.

<sup>6</sup> C. Kaácsó, Dacia, N.S. 19, 1975, fig. 6 ; 13/3.

<sup>7</sup> *Ibidem*, p. 61 – 62.8

<sup>8</sup> T. Kemenczei. *FolArch*, 33, 1982, fig. 3/8 ; 10/1,2.

<sup>9</sup> *Repertoriul monumentelor din județul Bihor, Oradea*, 1974, p. 83.

<sup>10</sup> A. László, *CerIst Iași*, 7, 1976, fig. 2/1a-b ; 3/1a, b ; *Idem*, *Thraco-Dacia*, I, 1976, fig. 3/1a, b.

<sup>11</sup> *Idem*, *Centenar Muzeal Oradea*, 1972, Oradea, fig. 3/1.



b. Varianta vasului anterior (Carei — Ferma I.A.S.) are gitul cilindric ornamentat cu caneluri orizontale, iar pe corp este decorat cu proeminențe înconjurate cu caneluri semicirculare (fig. 13/2). Culoarea vasului este gălbuie-portocalie cu pete mai închise.

2. *Oale*. a. cu buza răsfrintă avînd două toarte sub buză. Corpul vasului este ușor rotunjit, ornamentat uneori cu caneluri oblice (fig. 1/10; 4/5; 7/7,8).

b. Oale mici ornamentate cu linii incizate, caneluri oblice sau cu mici proeminențe (fig. 4/8; 6/2, 12; 7/1, 2; 14/2).

c. Oale mari ornamentate cu semicercuri în relief, proeminențe sau cu briu alveolat. Corpul acestor vase mari este ornamentat, uneori, și cu un decor striat (fig. 4/4; 7/3; 14/6). Analogii găsim în grupul cultural Igrîța, la Izbîndiș<sup>12</sup>, Igrîța<sup>13</sup>.

3. *Vase-borcan* ornamentate cu proeminențe, briu alveolat sau cu striuri. Este un vas de tip comun, des întîlnit în diferite grupe culturale din epoca bronzului tîrziu<sup>14</sup> și din cultura Gáva (Mahala III)<sup>15</sup> (fig. 1/6; 7/6; 11/3; 12/1; 13/4,5).

4. *Castroane — străchini*. Apar trei tipuri principale:

a. Străchini tronconice cu buza dreaptă sau lobată, fațetată în interior (fig. 1/1; 4/9; 5/4; 8/2, 6, 7, 10; 13/13; 16/1,3).

b. Castroane adînci, tronconice, cu buza îngroșată și teșită spre interior (fig. 1/2; 5/2; 8/4)

c. Castroane și străchini cu buza trasă spre interior, ornamentate cu mici proeminențe pe umăr (fig. 1/1, 3, 4, 7—9; 6/10; 8/3, 5, 8, 11, 15).

Străchinile și castroanele tronconice, de diferite mărimi, se cunosc din mediul local de la Cehăluț<sup>16</sup>, Oradea — Salca<sup>17</sup>, datate din prima fază a epocii bronzului tîrziu. Castroanele tronconice adînci, cu buza îngroșată și teșită spre interior sînt des întîlnite în descoperirile de tip Gáva din nord-vestul României<sup>18</sup> (Carei-Bobald IV; Dindești-Vatra satului; Sanislău — Livada; Vășad—Lutărie). Castronul cu buza lobată ca formă este des întîlnit în epoca bronzului tîrziu, dar fațetarea marginii vasului (în interior) apare ca un element decorativ nou, răspîndit numai în epoca hallstattiană. Vase similare sînt cunoscute la Pișcolt, Andrid<sup>19</sup> Oradea—Salca<sup>20</sup>, Suplacul de Barcău—Lapiș<sup>21</sup>, Biharia—Grădina C.A.P —Baraj<sup>22</sup>, Debrețin—Str. Hámán Kató<sup>23</sup>, Battonya<sup>24</sup>. Această formă

<sup>12</sup> N. Chidioșan, I. Emödi, Crisia, 13, 1983, fig. 2/4; 4/2; 5/1,3—5.

<sup>13</sup> I. Emödi, SCIVA, 31, 1980, 2, fig. 11/69.

<sup>14</sup> N. Chidioșan, I. Emödi, Crisia, 12, 1982, fig. 4/7; I. Némethi, SCIVA, 29, 1978, 1, fig. 2/10; 4/3.

<sup>15</sup> G.I. Smirnova, SCIVA, 25, 1974, 3, fig. 2/1—2; 4/1, 3, 5; I. Némethi, StCom Satu Mare, 5—6 (1981—1982), pl. XI/1—2; XIII/4—5; XVIII/5.

<sup>16</sup> Idem, SCIVA, 29, 1978, 1, fig. 2/3.

<sup>17</sup> I. Emödi, Crisia, 9, 1979, fig. 1/3.

<sup>18</sup> I. Némethi, StCom Satu Mare, 5—6 (1981—1982), pl. XI/7—9, 11; XII/1; XVI/2, 4, 11.

<sup>19</sup> Idem, SCIVA, 29, 1978, 1, fig. 1/1; 9/1.

<sup>20</sup> I. Emödi, Crisia, 9, 1979, fig. 3.

<sup>21</sup> D. Ignat, Crisia, 14, 1974, pl. V/5, 6; VI/7; IX/2.

<sup>22</sup> S. Dumitrașcu, I. Emödi, ActaMP, 4, 1980, fig. 4/6, 10; 6/2; Idem, Ziridava, 13, 1981, pl. II/1; S. Dumitrașcu, Materiale, 14, 1980, fig. 2 (mormintul nr. 6).

<sup>23</sup> I. Poroszlai, DMÉ, 1982 (1985), pl. II/3; X/1—3.

<sup>24</sup> Sz. Kállay Agota, ArchÉrt, 109, 1983, 1, pl. 2/7, 9; 4/6; 10/3.

este caracteristică pentru cultura mormintelor tumulare. În nord-vestul României apare, odată cu sfârșitul bronzului clasic, la Otomani — „Cetatea de pământ”<sup>25</sup>, probabil sub influența tumularilor și se răspîndește larg în prima etapă a bronzului târziu în grupele specifice perioadei. Străchinile mai plate sau mai adânci, cu marginea buzei trasă spre interior, sînt vase obișnuite în epoca bronzului, fiind bine cunoscute din cultura Otomani<sup>26</sup>. La sfârșitul epocii bronzului clasic pe lingă strachina cu buza evazată și lobată a apărut și tipul numit „coif suedez” cunoscut de la Otomani — Cetatea de pământ<sup>27</sup>, Oradea — Salca<sup>28</sup>, Valea lui Mihai<sup>29</sup>, Brettyóújfalu — Herpály<sup>30</sup> etc. Străchinile cu buza invazată apar des în grupul cultural Igrîța<sup>31</sup>, în descoperirile de la Biharia — Grădina C.A.P. — Baraj<sup>32</sup>, dar lipsesc sau sînt foarte rare în culturile: Lăpuș — faza I, Siciu de Sus, Hajdubagos. Analogii mai putem menționa din descoperirile aparținînd culturii tumulare<sup>33</sup>, sau de la Debrețin — Str. Hámán Kató<sup>34</sup> (depozit de vase). Această formă devine caracteristică (cu sau fără proeminență pe umăr) în nord-vestul țării noastre pe tot parcursul epocii hallstattiene, menținîndu-se pînă în Latène târziu.

5. *Ceștile* sînt numeroase și variate. Majoritatea lor sînt fragmentare, dar se pot reconstitui în desen.
- Cești cu profil înalt, gîtul bine detașat, scund, cu toarta supraînălțată (fig. 2/3; 6/11).
  - Cești cu profil pintecos, gîtul bine detașat, cu toarta supraînălțată (fig. 3/7; 11/8).
  - Cești mici tronconice cu toarta supraînălțată (fig. 2/4).
  - Cești bitronconice caracteristice pentru cultura Siciu de Sus (fig. 9/6, 7).
  - Cești cu profil bitronconic, cu toarta ușor supraînălțată, ornamentate cu caneluri oblice (fig. 9/1; 15/4).
  - Cești bitronconice, scunde, ornamentate pe circumferința maximă cu mici proeminențe (fig. 5/5; 9/2; 15/7; 22/1, 3).
  - Cești turtite cu gîtul scund, toarta mult supraînălțată, ornamentate pe git cu linii incizate paralele, iar pe circumferința maximă cu proeminențe mici (fig. 5/8; 6/5, 6; 9/5; 11/2; 12/2; 13/7; 14/3; 15/6; 22/2).

Variantele *a*, *b*, *c* sînt frecvente în descoperirile de tip Cehăluț<sup>35</sup>, în cultura Igrîța<sup>36</sup> și în grupul Hajdubagos. Cești cunoscute din cultura Siciu de Sus, împreună cu alte fragmente de vase ornamentate în maniera culturii (faza Culciu Mare), provin probabil din Cîmpia Someșului cu care

<sup>25</sup> I. Ordentlich, *Dacia*, N.S., 7, 1963, fig. 15/3.

<sup>26</sup> T. Bader, *Epoca bronzului* . . . , pl. XXXIII/32, 38.

<sup>27</sup> I. Ordentlich, *Dacia*, N.S., 7, 1963, fig. 15/5, 6; T. Bader, *op. cit.*, pl. XXXIII/62.

<sup>28</sup> I. Emödi, *Crisia*, 9, 1979, fig. 2/1, 2.

<sup>29</sup> I. Némethi, *SCIVA*, 29, 1978, 1, fig. 4/1.

<sup>30</sup> Márta Sz, Máthé, *ActaArchHung*, 26, 1984, fig. 3/6; Idem, *BMÉ*, 4—5, 1986, pl. III/6.

<sup>31</sup> N. Chidioșan, I. Emödi, *Crisia*, 13, 1983, fig. 5/6, 7; Idem, *Crisia*, 12, 1982, fig. 3/4;

4/1—4.

<sup>32</sup> S. Dumitrașcu, I. Emödi, *ActaMP*, 4, 1980, fig. 3/12; 4/4, 15.

<sup>33</sup> Sz. Kállay, *ArchÉrt*, 109, 1983, 1, pl. 3/2—6; 10/4—6.

<sup>34</sup> I. Poroszlai, *DMÉ*, 1982, pl. III/1, 3.

<sup>35</sup> I. Némethi, *SCIVA*, 29, 1978, 1, fig. 2/4; 8/4, 6, 10; 9/3; 11/4; D. Ignat, *Crisia*, 14, 1984, pl. VI/5; X/2.

<sup>36</sup> N. Chidioșan, I. Emödi, *Crisia*, 13, 1983, fig. 6/6—9; 8/1—2.

descoperirile noastre sint învecinate, separate prin zona mlăștinoasă a văii Crasnei<sup>37</sup>. Variantele *e*, *f* apar mai des în descoperirile din epoca bronzului târziu de la Biharia Grădina C.A.P.—Baraj<sup>38</sup>, Suplacul de Barcău<sup>39</sup>, Lăpuș<sup>40</sup>, Igrita<sup>41</sup>, Debrețin—Str. Hámán Kató<sup>42</sup>, Jászberény-Cserohalom<sup>43</sup>.

Varianta *g* este foarte frecventă la Bervenii și la Careii—Ferma I.A.S. avînd analogii la Culciu Mare<sup>44</sup>, Oarța de Jos (nivel superior), Oarța de Sus—Oul Făgetului (nivel superior), Lăpuș faza a II-a<sup>45</sup>. Vasele similare descoperite la Debrețin-Haláppusztá<sup>46</sup>, au fost încadrate de T. Kemenczei în cultura Gáva, faza de început (faza I<sup>47</sup>).

6. *Vas portativ*. Vasul proriu-zis are forma căldării cu marginea mult răsfrîntă în exterior, care se sprijină pe două picioare late pornite aproximativ de la mijlocul înălțimii vasului, unite în partea de sus sub forma unei arcade. Acest tip de vas este cunoscut din cultura Otomani de la Valea lui Mihai<sup>48</sup>, Careii-Bobald I, Dindești-Cetate, găsite în nivelul superior<sup>49</sup>. Forma se menține neschimbată și în bronzul târziu, fiind foarte frecventă în descoperirile de tip Cehăluț<sup>50</sup> (Hajdubagos), Suciul de Sus<sup>51</sup>, Lăpuș<sup>52</sup>, Biharia<sup>53</sup> și de la Roșiori<sup>54</sup>.
7. *Alte forme de vase*. Din această categorie menționăm fragmentele de strecurătoare (fig. 6/9).
8. *Obiecte de piatră, de lut și de bronz*. Din așezările sus menționate au fost recuperate numeroase fragmente de rișnițe, cute din piatră, greutăți și fusaiole din lut, o verigă din bronz și un depozit de bronzuri (Careii—Ferma I.A.S.), fig. 4/12; 5/9; 6/8; 7/5; 8/9; 11/6, 7, 12; 12/9; 13/8. După compoziție, piesele recuperate din depozitul de bronzuri descoperit incidental, au analogii la Curtuiușeni—Dimbul Ars<sup>55</sup> (des-

<sup>37</sup> T. Bader, SCIV, 23, 1972, 4, p. 509—532; Idem, PZ, 54, 1979, p. 3—31; Idem, *Epoca bronzului* . . . , p. 62—77; N. Chidioșan, SCIV, 21, 1970, 2, p. 287—292 (pentru zona Cîmpiei Someșului).

<sup>38</sup> S. Dumitrașcu, I. Emödi, Acta MP, 4, 1980, fig. 1/3, 5: 3/2, 3, 5, 6; S. Dumitrașcu, Materiale, 14, 1980, p. 295—302, fig. 2.

<sup>39</sup> D. Ignat, Crisia, 14, 1984, pl. VI/6.

<sup>40</sup> C. Kacsó, Dacia, N.S., 19, 1975, fig. 10/1 (M. 9), 3, 5.

<sup>41</sup> N. Chidioșan, I. Emödi, Crisia, 12, 1982, fig. 5/1—4; Idem, Crisia, 13, 1983, fig. 8/3—5.

<sup>42</sup> I. Poroszlav, DMÉ, 1982, pl. 1/1; 4/5, 6; DMÉ, 1941, fig. 17.

<sup>43</sup> T. Kemenczei, ArchÉrt, 93, 1963, 1, fig. 14/5, 6, 11—13.

<sup>44</sup> Material inedit în Muzeul Județean Satu Mare.

<sup>45</sup> Informații de la C. Kacsó.

<sup>46</sup> Pliantul Muzeului Déri, Debrețin, 1939, fig. 23; T. Kemenczei, *Die Spätbronzezeit Nordostungarns*, Budapesta, 1934, pl. CXXV/11—19.

<sup>47</sup> *Ibidem*, p. 154.

<sup>48</sup> T. Bader, *op. cit.* pl. XXXIII/45.

<sup>49</sup> Materiale în Muzeul din Careii, săpăturile lui I. Némethi.

<sup>50</sup> I. Némethi, SCIVA, 29, 1978, 1, 5/1 (Foieni).

<sup>51</sup> T. Bader, SCIV, 23, 1972, 4, pl. 12/7; Idem, *op. cit.* pl. LIII/1—2 (Culciu Mare); LIII/3 (Medieșul Aurit); LVIII/6—7 (Culciu Mare).

<sup>52</sup> C. Kacsó, Maratația, 2, 1971, fig. 2a, b, c, d, e; Idem, Dacia, N.S., 19, 1975, fig. 9/1—3.

<sup>53</sup> S. Dumitrașcu, I. Emödi, Acta MP, fig. 1/6; 2/4 (Biharia).

<sup>54</sup> *Ibidem*, fig. 11/5 (Roșiori).

<sup>55</sup> Z. Nánási, Crisia, 4, 1974, p. 179—180; fig. 2/1—6.

coperire din zona unei așezări din Ha.A<sub>1</sub>, Domănești I și II<sup>56</sup> (la o distanță de cca 4 — 5 km). Căpleni II<sup>57</sup>, (la o distanță de cca 2 km), încadrate cronologic în Reinecke Br. D—Ha. A<sub>1</sub>. În cadrul depozitului Căpleni II a fost descoperită și o fibulă de tip Unter—Radl, care întărește încadrarea depozitului în sec. XIII — XII î.e.n.<sup>58</sup>. Din zonele limitrofe putem menționa analogii din depozitele de bronzuri de la Berkesz—Csonkásdülő, Nyiregyháza—Bujtos<sup>59</sup>. Inelul de bronz cu capetele suprapuse, găsit incidental pe malul canalului nr. IV din Carei — Ferma I.A.S. (Spitz) are analogii la Igrîța<sup>60</sup>, precum și în depozitele de bronzuri din zonele limitrofe Gegend, Nyiregyháza—Bujtos<sup>61</sup>. Aceste depozite de bronzuri sînt date de T. Kemenczei în Br. D—Ha. A<sub>3</sub>, iar mai recent depozitul de la Berkesz — Csonkásdülő este încadrat de A. Mozsolics în orizontul Kurd<sup>62</sup>, atribuit purtătorilor Gáva—Holyhradi.

### ÎNCADRAREA CRONOLOGICĂ ȘI CULTURALĂ

Descoperirile de la Bervenii—Ritul Caprei, Carei—Ferma I.A.S (Spitz) Căpleni—Malul Crasnei se încadrează cronologic, pe baza ceramicii și a obiectelor de bronz, în perioada finală a epocii bronzului târziu și la începutul epocii hallstattiene (Br. D/Ha.A). Prezența vasului de tip „pseudovillanova” și în general a canelurii ca motiv ornamental, fatetarea gurii vaselor mari, castroanelor și străchinilor, prezența ceramicii de culoare neagră pe suprafața exterioară și de culoare galbuie—argiloasă, cărămidie sau roșiatică pe suprafața interioară, apariția sporadică a proeminențelor hipertrofiate pe un vas „tip Gáva” de culoare neagră, lucioasă, grafitată, credem că justifică această încadrare cronologică. Vase bitronconice cu proeminențe accentuate, modelate prin împingerea peretelui vasului din interior, ornamentate cu caneluri largi, paralele concentrice, apar în faza Babadag I și la începutul fazei II<sup>63</sup>. Asemenea vase, descoperite la Hisariik (Buckelkeramik), aparțin nivelului Troia VII, faza b<sub>2</sub><sup>64</sup>.

Trebuie să menționăm însă că tehnica specifică — culoarea roșie în interior și suprafața exterioară neagră, lucioasă — nu este o trăsătură exclusivă a culturii Gáva<sup>65</sup>, ei se întâlnește și în culturile Lăpuș — faza

<sup>56</sup> T. Bader, StCom Satu Mare, 1, 1969, pl. XXIV/5, 6; Idem, *Sesiunea de comunicări științifice a muzeelor de istorie, decembrie, 1964*, București (1971), 1, p. 191—207; fig. 2: 1, 3, 4; Idem, *Inventaria Arhaeologica, Roumanie*, fasc. 6, București, 1971, 224 f. 20—23; Idem, *Epoca bronzului ...*, pl. LXIX (Domănești I); pl. LXXI 1—11 (Domănești II).

<sup>57</sup> I. Némethi, SCIVA, 29, 1978, 1 fig. 12: 1—4; 11: 6, 7; T. Bader, *Die Ffeln in Rumänien*, PBE, XIV, München, 1983, p. 17.

<sup>58</sup> *Ibidem*, pl. 17A; Idem, *Thraco-Dacia*, 4, 1983, p. 16.

<sup>59</sup> T. Kemenczei, NYJAMÉ, 6—7 (1963—1966), pl. XII 42—44; XIII 51, 54; XLIV/5—10.

<sup>60</sup> N. Ghidossan, I. Erdődi, *Cristal*, 13, 1983, fig. 9: 2 (Gzbinás).

<sup>61</sup> T. Kemenczei, NYJAMÉ, 6—7 (1963—1966), pl. XXIV 3; XLIV 45.

<sup>62</sup> A. Mozsolics, *Bronzfundes aus Ungern. Depofundhorizonte von Aranyos, Kurd und Gyermely*, Budapesta, 1985, pl. 186; Idem, *Iser RGK*, 65, 1984, p. 48 (Tabel nr. 1—cronologie).

<sup>63</sup> S. Morintz, *Thraco-Dacia*, 8, 1987, p. 48, fig. 8: 3, 5.

<sup>64</sup> H. Schliemann, *Pe umele lui Homer*, București, 1979, vol. II.

<sup>65</sup> A. László, SCIV, 24, 1973, 4, p. 586; K. Horedt, StCom Sibiu, 13, 1967, p. 151; T. Kemenczei, *ArchÉrt*, 93, 1966, 1, p. 87—88; Idem, *Die Spätbronzezeit ...*, p. 13—29; p. 96 (tabel cronologic).

a II-a <sup>66</sup>, Igrîța <sup>67</sup>, Piliny <sup>68</sup>, apoi s-a răspîndit larg în cultura Gáva—Holyradi. Asupra ornamentului canelat este necesar să facem o distincție <sup>69</sup> între canelurile largi cu bordură oblică sau verticală executate pe umerii vaselor, pe gîtul cilindric sau tronconic, pe de o parte, iar pe de o altă parte, canelurile fine, subțiri, asemănătoare unor pliuri trasate în pasta moale a vaselor cu un instrument bont. Uneori acestea apar sub forma unor linii lustruite, puțin adîncite. Canelurile înguste, semicirculare, dispuse deasupra sau dedesubtul proeminențelor, fac parte din repertoriul motivistic de origine tumulară. Acest motiv a fost preluat relativ repede de populațiile care au intrat în contact nemijlocit cu „tumularii” sau au fost influențați de aceștia <sup>70</sup>.

În analiza ceramicii culturii Otomani s-a remarcat că în „faza a III-a” inventarul ceramic, atît ca formă cît și în decor, se schimbă radical față de faza anterioară. Apar forme noi, în ornamentație domină canelura clasică, datorită influenței culturii tumulare <sup>71</sup>. La această observație importantă trebuie să adăugăm apariția pe lîngă rîtul de înmormîntare tradițional, înhumația (Tiream—Movila Cînepii, Berea—Măcriș), a mormintelor de incinerare în urnă (Ciumești—Colina cu dovleci <sup>72</sup>). Momentul este marcat prin apariția străchinilor cu buza lobată și de tipul „coif suedez”, a vaselor cu corpul sferic, precum și prin încetarea așezărilor de tip „tell”, de lungă durată, de la Otomani—Cetate, Sălacea—Dealul Vida, Săcuieni—Cetatea taurului, Carei—Bobald, Dindești—Cetate și apariția așezărilor bine fortificate natural ca Otomani—Cetatea de pămînt, din albia mlăștinoasă a Ieriului (datată din faza Otomani III după I. Ordentlich). Singura așezare din această zonă care se continuă pe același loc și în faza „Otomani III” (ultima fază a bronzului clasic) este cea de la Tiream—Movila Cînepii, care de la început s-a format pe un grind al văii Ieriului <sup>73</sup>.

În ultimul timp, au fost publicate o serie de descoperiri care oglîdesc pe de o parte o puternică tradiție locală, moștenită din fondul bronzului clasic, iar pe de altă parte prezintă multe elemente noi în ceramică, atît ca formă cît și motivistică, la care se adaugă noi produse din bronz, rezultatul unei simbioze a elementelor locale și a influențelor tumulare. Aceste descoperiri din zona Careiului <sup>74</sup> au fost încadrate cronologic în faza a IV-a a culturii Otomani <sup>75</sup>. Așezările de la Pișcolt—Nisipărie, Cehăluț—Telek, Suplacul de Barcău—Lapiș (unde au fost efectuate cercetări sistematice) au un singur nivel, foarte subțire, de locuire; materialul arheologic provine în bună parte din diferite gropi sau „îngrămădiri” de vase sparte (considerate de unii cercetători complexe rituale-morminte?). Ceea ce este demn de menționat este că aceste așezări nu se suprapun

<sup>66</sup> C. Kacsó, Dacia, N.S., 19, 1975, p. 61—62 (M.9). fig. 13/3.

<sup>67</sup> I. Emödi, SCIVA, 31, 1980, p. 257; N. Chidioșan, I. Emödi, Crisia, 12, 1982, p. 77—78.

<sup>68</sup> T. Kemenczei, *op. cit.* p. 13—26.

<sup>69</sup> N. Chidioșan, I. Emödi, Crisia, 12, 1982, p. 77.

<sup>70</sup> I. Poroszlai, DMÉ, 1982, p. 94.

<sup>71</sup> T. Bader, *Epoca bronzului . . .*, p. 52.

<sup>72</sup> I. Némethi, StCom Satu Mare, 1, 1969, pl. XVIII/1—9 (Tiream M. 2); pl. XII/1—7 (Berea M.1—M.2); XIII/1—5; XV/1—8; XIV/1—8 (Ciumești M. 3, M.6)

<sup>73</sup> Materiale în Muzeul din Carei, săpăturile arheologice conduse de I. Némethi.

<sup>74</sup> I. Némethi, SCIVA, 29, 1978, 1, p. 99—122.

<sup>75</sup> T. Bader, *op. cit.* București, 1978, p. 56—57.

celor specifice fazei evoluată a culturii Otomani (fazei a III-a). Prin cercetările mai recente au fost semnalate noi descoperiri ca : Aciș-Crasna veche ; Andrid—Grajdurile C.A.P. ; Carei—Bobald VIII, Ciumești—Colina cu dovleci (M. nr. 6—incinerare în urnă), Foieni-Grajdurile C.A.P. Crasna, Doh<sup>76</sup>, Supurul de Jos—Dealul Sentiului, Tășnad—Strandul Nou

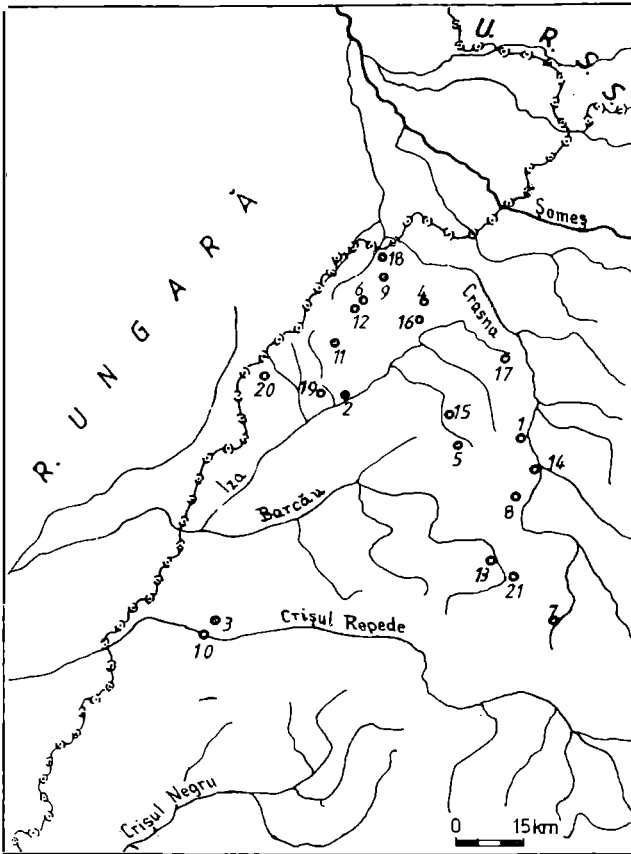


Fig. 17. Harta cu aria de răspindire a grupului Cehăluț în nord-vestul României (1 Aciș, 2 Andrid, 3 Biharia, 4 Carei—Bobald VIII, 5 Cehăluț, 6 Ciumești, 7 Crasna, 8 Doh, 9 Foieni, 10 Oradea—Salca, 11 Pișcolt, 12 Sanislău, 13 Suplacul de Barcău, 14 Supurul de Jos, 15 Tășnad—Strandul Nou, 16 Tiream, 17 Unimăt, 18 Urziceni (lângă drumul Careiului), 19 Vășad, 20 Valea lui Mihai, 21 Zăuani).

Tiream—Malul Barnodului („La solarii”), Oradea—Salca<sup>77</sup>, Urziceni—Drumul Careiului, Valea lui Mihai—Groapa cu lut, Vășad—Dîmbul țiganilor, Zăuani<sup>78</sup> (fig. 17). În repertoriul ceramic apar des și forme de vase și motive ornamentale specifice culturii Suci de Sus, faza evoluată (Culciu

<sup>76</sup> É. Lakó, *ArtaMP*, 7, 1983, p. 73--75.

<sup>77</sup> I. Emödi, *Crisla*, 9, 1979, fig. 2/1—5; 4/1—11.

<sup>78</sup> É. Lakó, *ArtaMP*, 7, 1983, pl. XV/3—7; XVI/1—5 (Zăuani).

Mare)<sup>79</sup>. Din punct de vedere cultural descoperirile menționate se apropie de grupul Hajdubagos<sup>80</sup>. Acest grup cultural din nord-vestul României este numit de C. Kacsó grupul Cehăluț<sup>81</sup>, iar cronologic credem că se încadrează la sfârșitul Br. C—prima perioadă a Br. D—Reinecke.

În ultimul timp, în Crișana a fost identificat un grup cultural numit Igrîța, încadrat în a doua parte a bronzului târziu — Br. D—Reinecke<sup>82</sup>. Obiectele de bronz descoperite în aceste peșteri se grupează în orizontu depozitelor de bronzuri Uriu—Domănești din bronzul târziu, fapt care întărește această încadrare cronologică a grupului Igrîța. Elementele acestui grup pătrund pe cursul Mureșului și în sud-vestul Transilvaniei, fapt constatat prin descoperirile de la Deva Viile-Noi, Simeria<sup>83</sup>, unde se întilnese cu cultura Noua, continuându-și evoluția pînă spre mijlocul sec. XII î.e.n.

În apropierea orașului Oradea a fost semnalată o „nouă cultură arheologică” ne-Otomani, pre-Gáva, în sens proto-Gáva, definită de S. Dumitrașcu, cultura Biharia, încadrată cronologic în Br. C/D—Ha.A<sub>1</sub><sup>84</sup>. De fapt, ne referim la „pachetele de vase sparte” (morminte?) la care se pot adăuga locuințe de suprafață, vetre de cult distruse, descoperite la Biharia—Grădina C.A.P.—Baraj și Insula<sup>85</sup>. În aceste descoperiri apar doar sporadic fragmente ceramice de culoare neagră la exterior și galbuie-argiloasă pe suprafața interioară, iar ornamentul canelat și proeminentele hipertrofiate lipsesc. Dar aceste „îngrămădiri de cioburi” (morminte?) se deosebesc net de urnele de tip Egyek descoperite la Oradea—Zona cimitirului municipal, sau de vasul de la Cociuba Mare<sup>86</sup>. Aceste complexe (morminte?) se apropie atât cronologic cît și cultural de grupul Cehăluț (cu excepția complexului nr. 4) avînd elemente pregnant tradiționale din fondul bronzului clasic, contaminate de numeroase trăsături (forme și ornamente) tumulare. De aceea, credem că ar fi prematur să vorbim despre o nouă cultură (cultura Biharia), fără o arie de răspîndire și un conținut bine conturat<sup>87</sup>.

Încadrarea culturală a descoperirilor de la Bervenii — Rîtul Caprei, Carei — Ferma I.A.S., Căpleni — Malul Crasnei, Ciumești a, b, c, Berea XIV și poate Biharia complex nr. 4, Moftinu Mic — Rîtul Negru (o descoperire recentă din toamna anului 1988) întîmpină anumite greutăți datorită caracterului sumar al cercetărilor. Din analiza ceramicii s-a constatat prezența elementelor tradiționale ale grupului cultural Cehăluț, iar pe de altă parte, apar pregnant forme de vase, motive ornamentale specifice

<sup>79</sup> I. Némethi, SCIVA, 29, 1978, 1, fig 7/1—11; 6/1.

<sup>80</sup> T. Kovács, FolArch, 21, 1970, p. 37—44.

<sup>81</sup> C. Kacsó, Dacia, N.S., 31, 1987, p. 72.

<sup>82</sup> I. Emödi, SCIVA, 31, 1980, 2, p. 270—271; N. Chidioșan, I. Emödi, Crisia, 12, 1982, p. 82—85, fig. 9 (harta de răspîndire).

<sup>83</sup> E. Andrișoiu, *Epoca bronzului în sud-vestul Transilvaniei*, 1981 (rezumatul tezei de doctorat), p. 16—19.

<sup>84</sup> S. Dumitrașcu, Carpica, 15, p. 111, fig. 5.

<sup>85</sup> S. Dumitrașcu, I. Emödi, ActaMP, 4, 1980, fig. 1/1—7; 2/1—6; 3/1—12; 4/1—18; Idem, Materiale 14, 1980, p. 137—139, fig. 1—2.

<sup>86</sup> S. Dumitrașcu, I. Emödi, ActaMP, 4, 1980, fig. 9/1 (Cociuba Mare); fig. 10/1—2; 12/5 (Oradea—Cimitirul Rulikovszky).

<sup>87</sup> S. Dumitrașcu, Symposia Thracologica, Oradea, 1986, p. 40 (Aici datarea culturii Biharia este mai strînsă, fiind stabilită între Br. D—Ha.A<sub>1</sub>); Idem Crisia, 17, 1987, p. 307—308.

orizontului ceramicii canelate, regăsite în cultura Gáva—Holyhradi. Din punct de vedere cultural aceste descoperiri, menționate de noi, nu se încadrează în nici una din grupele culturale cunoscute din epoca bronzului târziu: Lăpuș, Suciul de Sus, Igrîța, Berkesz—Demecser, Piliny<sup>88</sup>, din zonele vecine sau mai îndepărtate. Prezența ceramicii ornamentate în maniera culturii Suciul de Sus, faza finală sau mai degrabă Lăpuș II, probabil ca olărie de import, care însă dispăre definitiv într-o fază mai evoluată a Hallstattului timpuriu (cunoscută în această microzonă la Carei—Bobald VI, Carei—Bobald IX, Carei—Valea Mare, Cămin—Malul Crasnei, Bervenii—Malul Crasnei)<sup>89</sup> (fig. 18) ne sugerează prezența unei faze de început a culturii Gáva—Holyhradi. Prin elementele caracteristice orizontului ceramicii canelate, aceste descoperiri, atît cronologic cît și cultural, se leagă de cele mai timpurii manifestări ale culturii Gáva—Holyhradi atestate la Grănicești<sup>90</sup>, Mahala III<sup>91</sup> Nagykovács—Telekoldal<sup>92</sup>, descoperiri care se disting prin elemente arhaice ale culturii, datate în a doua parte a Br. D—începutul Ha. A<sub>1</sub>. Depozitul de bronzuri găsit în așezarea de la Nagykovács—Telekoldal (situație similară la Carei—Ferma I.A.S., Curtiușeni—Dimbul Ars) a fost încadrat în orizontul depozitelor de tip Kurd<sup>93</sup>, considerate ca aparținătoare purtătorilor culturii Gáva, nepășind limita Ha. A<sub>1</sub>—Reinecke sau Br. V/b—Mozsolics<sup>94</sup>. În concluzie: descoperirile sus menționate se leagă în mod organic de cultura Gáva—Holyhradi, de perioada sa de formare (Gáva I).

În acest fel, aceste descoperiri se disting de materialele arheologice specifice pentru faza mai evoluată a culturii (Gáva II) cunoscute chiar din zona descoperirilor noastre<sup>95</sup> (fig. 18): Căuaș—Sighetiu, Dindești—Vatra satului, Andrid—Corlat, Pișcolt—Via veche, Sanislău—Livada, Vășad—Lutărie, Oradea—Salca<sup>96</sup>, Biharia<sup>97</sup>, Șuncuiș<sup>98</sup>, Tășad<sup>99</sup>, Tiream—Via veche (fig. 19—21).

Aceste descoperiri formează un orizont cultural bine conturat, ce urmează, cronologic, după grupul Cehăluț. În tabelul sinoptic întocmit pentru bronzul târziu din nord-vestul României, C. Kacsó fixează, în zona Careiului, înaintea culturii Gáva, grupul cultural Berkesz<sup>100</sup>. Întrucît acest grup cultural nu este documentat cu certitudine în această zonă,

<sup>88</sup> T. Kovács, *FolArch*, 21, 1970, p. 37—44; T. Kemenczei, *ArchÉrt*, 95, 1968, 1: Idem, *ActaHung.*, 19, 1967 (Grupul Zagyvápálfalva din cultura Piliny); Idem, *Die Spätbronzezeit* ... p. 13—19; 28—39; Idem, *FolArch*, 32, 1981, p. 61—92.

<sup>89</sup> I. Némethi, *StCom Satu Mare*, 5—6 (1981—1982) p. 45—57.

<sup>90</sup> A. László, *Hallstatt-ul timpuriu și mijlociu pe teritoriul Moldovei*, (Rezumatul tezei de doctorat), Iași, 1985, p. 7—8.

<sup>91</sup> G.I. Smirnova, *SCIV*, 25, 1974, 3, fig. 2/2—9.

<sup>92</sup> T. Kemenczei, *FolArch*, 33, 1982, p. 95.

<sup>93</sup> *Ibidem*, pl. 10/8—10, 12—15.

<sup>94</sup> A. Mozsolics, *Bronzebunde* ... , pl. 180; Idem, *BerRGK*, 65, 1984 (tabel nr. 1); Idem, *Alba Regia*, 22, 1985, p. 175—178.

<sup>95</sup> I. Némethi, *StCom Satu Mare*, 5—6, pl. 21/1.

<sup>96</sup> I. Emödi, *Crisia*, 11, 1981, p. 321—328; N. Chidioșan, *Crisia*, 11, 1981, p. 69—75.

<sup>97</sup> S. Dumitrașcu, I. Emödi, *ActaMP*, 4, 1980, fig. 7—9; Idem, *Ziridava*, 1981, pl. IX—X.

<sup>98</sup> I. Emödi, A. Hadnagy, *Crisia*, 12, 1982, p. 383—392.

<sup>99</sup> N. Chidioșan, *Materiale*, 13, 1979, p. 85—89; Idem, *Materiale*, 15, 1981, p. 129—142.

<sup>100</sup> C. Kacsó, *Dacia*, N.S., 31, 1987, 1—2, p. 75.



credem că este mai normal să admitem existența aici a fazelor I și II ale culturii Gáva – Holyhradi, care definesc, atât cronologic cit și cultural procesul istoric petrecut în etapa de trecere de la bronzul târziu la prima epocă a fierului. Prin urmare, faza Lăpuș II devine contemporană cu descoperirile menționate de noi (Lăpuș II – Gáva I), respectiv se încadrează în bronz D/Hallstatt A<sub>1</sub>.

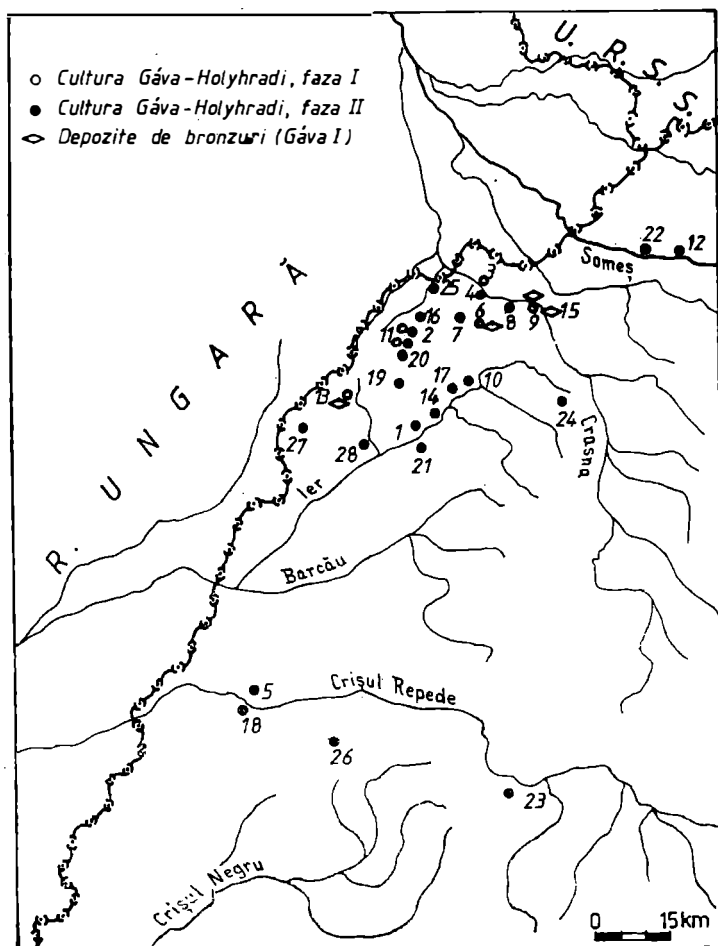


Fig. 18. Harta de răspândire a culturii Gáva – Holyhradi din nord-vestul României (1 Andrid, 2 Berea, 3 Bervenii – Rîtul Caprei, 4 Bervenii – Malul Crasnei, 5 Biharia, 6 Carei – Ferma I.A.S., 7 Carei – Bobald VI, IX și Valea Mare, 8 Cămin – Malul Crasnei, 9 Căpleni – Malul Crasnei, 10 Căuși – Sighetiu, 11 Ciumești – Curtea C.A.P., 12 Culciu Mare, 13 Curtuiușeni, 14 Dindești – Vatra satului, 15 Domănești – depozit de bronzuri, 16 Foieni – Nisipăria Veche, 17 Hotoan – Grajduri C.A.P., 18 Oradea – Salca, 19 Pișcolt – Via veche, 20 Sanislău – Livada, 21 Sălcea, 22 Satu Mare, 23 Suncuiuș, 24 Unimăt, 25 Urziceni – lângă drumul spre Urziceni de Pădure, 26 Tășad, 27 Valea lui Mihai – Groapa de lut, 27 Vișad – Lutărie).

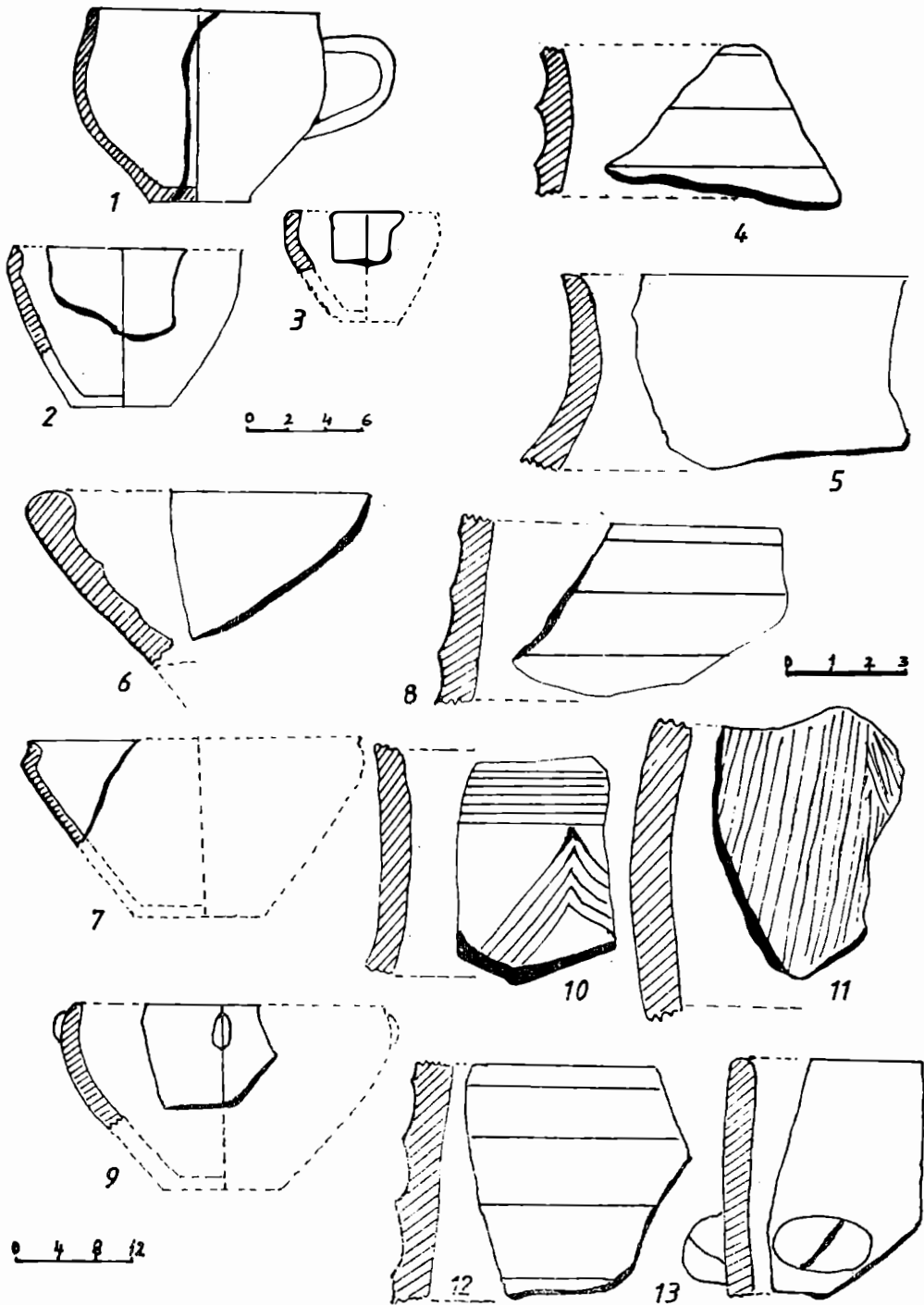


Fig. 19. Cultura Gáva-Holyhradi, faza a II-a. 1-6 Carci-Bobald VI, 7-8 Carci-Bobald IX, 9-13 Foieni-Nisipăria veche.

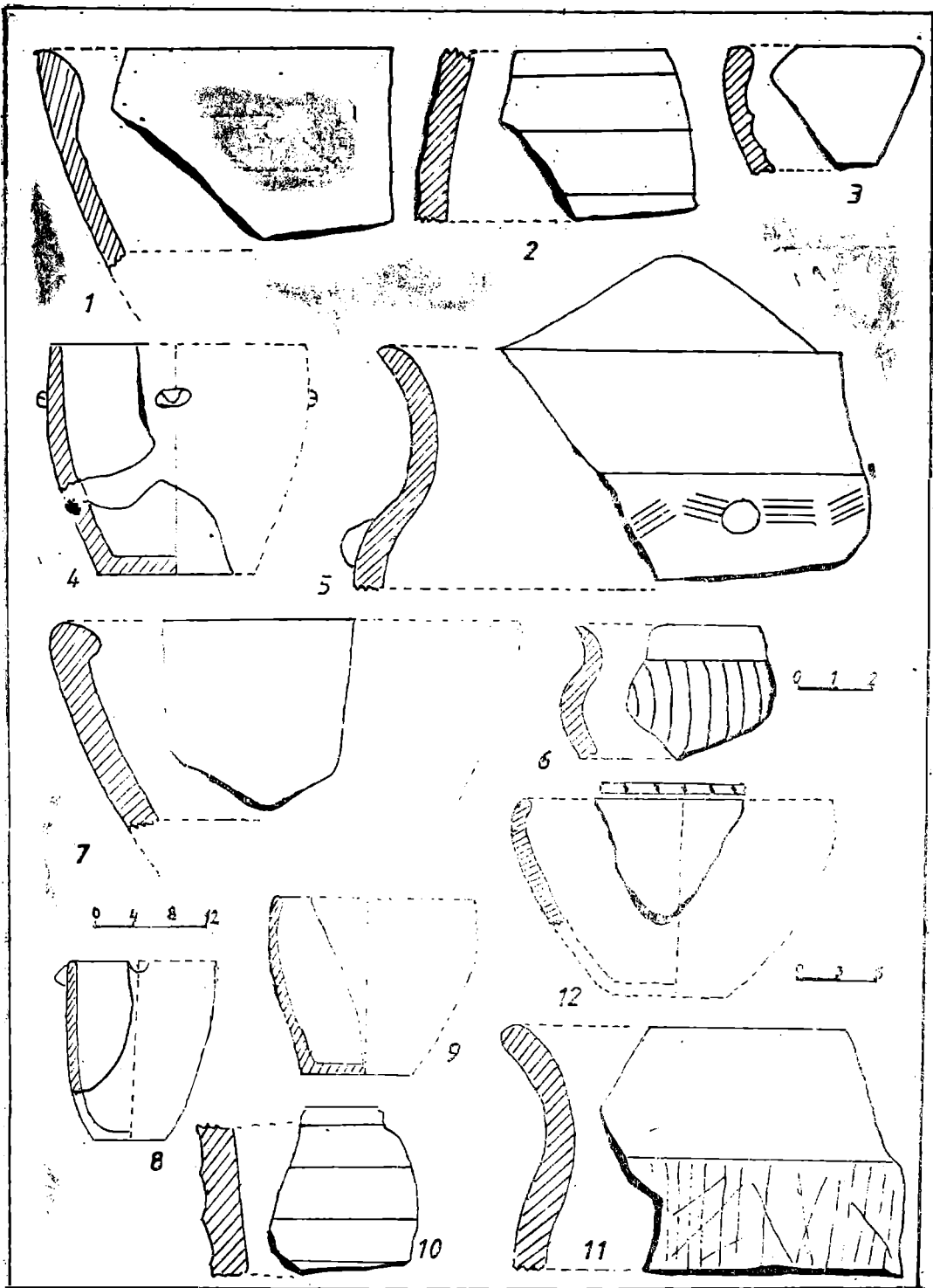


Fig. 20. Cultura Gáva—Holybradi, faza a II-a. 1—3 Berveni—Malul Crasnei, 4—11 Cămin—Malul Crasnei.

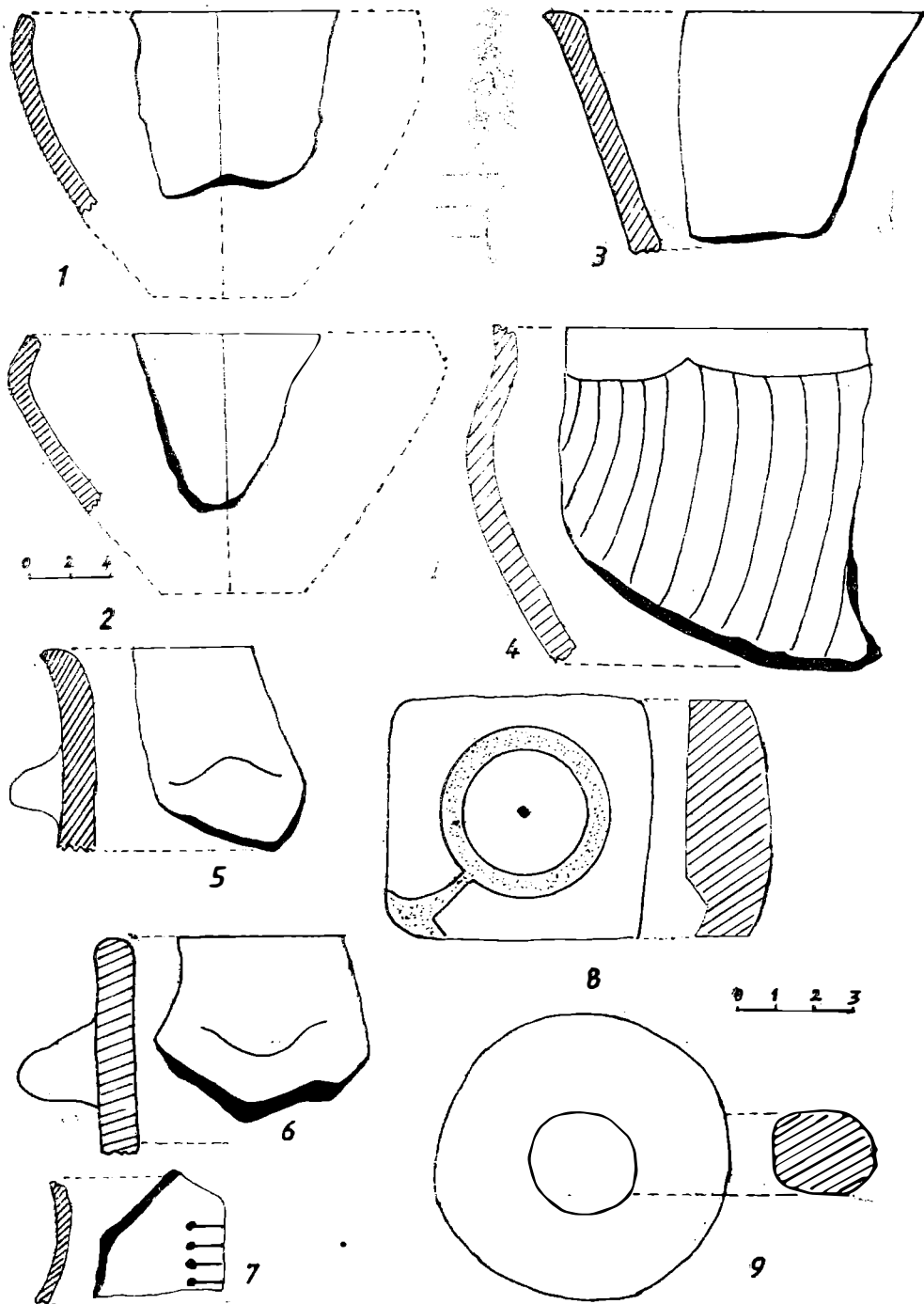


Fig. 21. Cultura Gáva-Holyhrăci, faza a 11-a. 1-9 Cauași-Sighetiu.

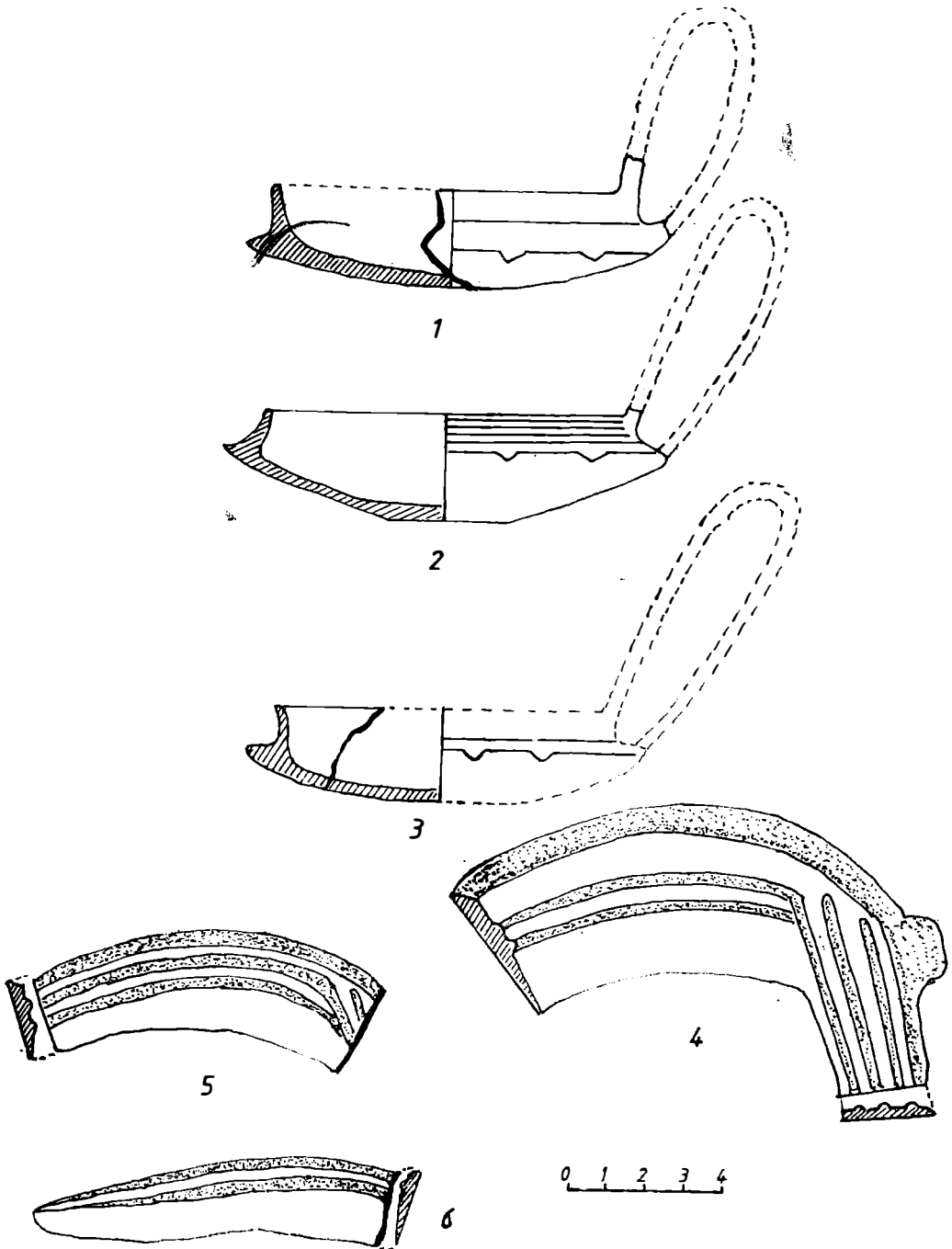


Fig. 22. 1 Ciumești (Sanislău ?), la sud de Colina cu dovleci ; 2 Ciumești—Fintina pășunii ; 3 Ciumești—Cimitirul reformat ; 4—5 Carei—I.A.S., canal nr. IV, depozit de bronzuri.

Din nord-vestul României provin mai multe depozite de bronzuri <sup>101</sup> încadrate în bronz D—Hallstatt A<sub>1</sub> (25 depozite din bronz D și 11 din Hallstatt A<sub>1</sub>). Din microzona Careiului, așa cum s-a mai menționat, cunoaștem cinci depozite: Căpleni I și II, Domănești I și II, Carei—Ferma I.A.S. Presupunem că aceste depozite au o legătură strinsă cu descoperirile menționate mai sus și, ipotetic, pot fi legate de aceste așezări, atribuite, în acest fel, purtătorilor culturii Gáva—Holyhradi.

## BEITRÄGE ZUR ERFORSCHUNG DER SPÄTBRONZEZEIT IN NORDWESTRUMÄNIEN

### ZUSAMMENFASSUNG

Ein großer Teil Nordwesten Rumäniens war während der eigentlichen Bronzezeit von einer zur Otomani—Kultur gehörenden Bevölkerung besiedelt. Auf Grund der Forschungen in der Gegend von Carei konnte man eine Kulturgruppe feststellen, Cehăluț, die sich am Ende der Periode C und zu Beginn der Periode D (nach Reinecke) einordnen läßt. Dieser Gruppe schließen sich auch die Funde aus der Umgebung von Oradea an, die der sogenannten „Biharia—Kultur“ zugeschrieben wurden. Die Cehăluț—Gruppe steht in mancher Hinsicht der aus dem Nordosten Ungarns stammenden Hajdúbagos—Gruppe nahe. Kürzlich wurden neue Siedlungen in Carei „Ferma I.A.S. (Spitz)“, Berveni „Ritul Caprei“ und Căpleni „Malul Crasnei“ entdeckt, die einerseits Überlieferungselemente aus dem keramischen Cehăluț—Grund und, andererseits, mit Kannelurmuster verzierte Gefäß formen, welche für die Gáva—Holyhradi—Kultur spezifisch sind aufweisen.

Die einer frühen Phase der Gáva—Kultur entsprechenden Funde (analogisch mit Grănicești—Mahala III, Nagykallo—Telekoldal) wurden von T. Kemenczei als erste Periode (Gáva I) bezeichnet und am Ende der Bronzezeit D und Beginn von Hallstatt A datiert. Diese Festlegung des Zeitabschnittes wird auch durch die Bronzehortfunde bestätigt, welche in der Siedlung von Carei „Ferma I.A.S. (Spitz)“ zufällig gefunden wurden und die sich zu dem Uriu—Domănești—Typ (der Horizont Kurd nach A. Mozsolics) einordnen, ohne Periode Ha A<sub>1</sub> zu überschreiten.

In einer Mikrozone der Umgebung von Carei wurden fünf Hortfunde entdeckt: Căpleni I und II, Domănești I und II und Carei „Ferma I.A.S. (Spitz)“. Diese gehören, meiner Meinung nach, zu den erwähnten Siedlungen und schließen sich chronologisch der Anfangsphase der Gáva—Holyhradi (Gáva I) Kultur an.

### ABBILDUNGSERLÄUTERUNG

Abb. 1. Berveni—Ritul Caprei. 1, 5—7, 9—11, 13—15 aus der Kulturschicht; 2—4, 8, 12 aus der Grube 1/1982.

Abb. 2. Berveni—Ritul Caprei. 1—4 Grube 1/1982. 1 Profil: A Ackerboden Frühmittelalter, Latènezeit), B Schicht der Spätbronzezeit, C äneolithische Schicht, D gelbe Lehmschicht.

Abb. 3. Berveni—Ritul Caprei. 1—6 Grube 2/1984, 7 Grube 3/1984. A Ackerboden (Frühmittelalter, Latènezeit), B Bronzezeit, C äneolithische Schicht, D gelbe Schicht.

<sup>101</sup> T. Bader, *Epoca bronzului ...*, pl. XCIV, p. 108 (grupă Uriu—Domănești).

Abb. 4. Berveni—Ritul Caprei. 1—13 Grube 3/1984.

Abb. 5. Berveni—Ritul Caprei. 1—11 gesammeltes Material der Siedlungsfläche.

Abb. 6—9 Berveni—Ritul Caprei. Gesammeltes Material.

Abb. 10 Carei—Ferma I.A.S. (Spitz). Zone in der Entwässerungsarbeiten vorgenommen wurden.

Abb. 11. Carei—Ferma I.A.S. (Spitz). 1—7, 9—12 gesammeltes Material; 8 Grube 2, Kanal IV; 12 Bronzearmring.

Fig. 12. Carei—Ferma I.A.S. (Spitz). 1—3, 6—8 aus dem Kanalprofil; 4—5 gesammeltes Material.

Abb. 13. Carei—Ferma I.A.S. (Spitz). 1—2 Grube 4, Kanal IV; 5—7 Grube 5, Kanal IV; 3—4, 8 Grube 8, Kanal IV.

Abb. 14. Carei—Ferma I.A.S. (Spitz). 1—7 Grube 9, Kanal IV: A zerstörte Schicht; B bronzezeitliche Schicht; C gelbe Lehmschicht.

Abb. 15. Carei—Ferma I.A.S. (Spitz), Grube 9: 1—8; Căpleni—Malul Crasnei: 9—14.

Abb. 16. Carei—Ferma I.A.S. (Spitz). 1—3, 9 Grube 9, Kanal IV; 4—5, 7—8 Gegenstände aus den Bronzeortfunde: 6 einzelne Bronzering.

Abb. 17. Verbreitungskarte der Cehăluț—Gruppe im Nordwesten Rumäniens (1 Acis, 2 Andrid, 3 Biharia, 4 Carei—Bobald, VIII, 5 Căluț, 6 Ciumești, 7 Crasna, 8 Doh, 9 Foieni, 10 Oradea—Salca, 11 Pișcolt, 12 Sanislău, 13 Suplacul de Barcău, 14 Supurul de Jos, 15 Tășnad—Strandul Nou, 16 Tiraem, 17 Unimăt, 18 Urziceni — neben dem Weg nach Carei —, 19 Vășad, 20 Valca lui Mihai, 21 Zăuanii)

Abb. 18. Verbreitungskarte der Găva—Holyradi—Kultur im Nordwesten Rumäniens (1 Andrid, 2 Berca, 3 Berveni—Ritul Caprei, 4 Berveni—Malul Crasnei, 5 Biharia, 6 Carei—Ferma I.A.S., 7 Carei—Bobald VI, IX und Valea Marc, 8 Cămin—Malul Crasnei, 9 Căpleni—Malul Crasnei, 10 Căuși—Sighetiu, 11 Ciumești—Curtea C.A.P., 12 Culciu Marc, 14 Curtiușeni, 14 Dindești—Vatra satului, 15 Domănești—Bronzeortfunde, 16 Foieni—Nisipăria veche, 17 Hotoan—Grajduri C.A.P., 18 Oradea—Salca, 19 Pișcolt—Via veche, 20 Sanislău—Livada, 21 Sălacea, 22 Satu Mare, 23 Suncuiuș, 24 Unimăt, 25 Urziceni neben dem Weg nach Urziceni de Pădure, 25 Tășad, 27 Valca lui Mihai—Groapa de lut, 27 Vășad—Lutărie).

Fig. 19. Găva—Holyradi—Kultur, II. Phase. 1—6 Carei—Bobald VI, 7—8 Carei—Bobald IX, 9—13 Foieni—Nisipăria veche.

Abb. 20. Găva—Holyradi—Kultur, II. Phase. 1—3 Berveni—Malul Crasnei, 4—11 Cămin—Malul Crasnei.

Abb. 21. Găva—Holyradi—Kultur, II. Phase. 1—9 Căuși—Sighetiu.

Abb. 22. Ciumești (Sanislău?), südlich von „Colina cu dovleci“: 2 Ciumești—Fintina pășunii; Ciumești—Cimitirul reformat; 4—5 Carei—I.A.S., Kanal IV, Bronzeortfunde.